

TÜRKİYE ŞEKER SANAYİNDE ÜRETİCİ VE İŞÇİ DAYANIŞMASINA YÖNELİK ALTERNATİF BİR MODEL ARAYIŞI SEEKING AN ALTERNATIVE MODEL FOR PRODUCER AND WORKER SOLIDARITY IN THE TURKISH SUGAR INDUSTRY

Özal ÇİÇEK¹

1. Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma
Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
ozalcicek@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-2741-3003>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
10.04.2021 04.10.2021

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
29.08.2021 08.29.2021

DOI

<https://doi.org/10.30798/makuiibf.912906>

* Bu çalışma, Özal Çiçek tarafından Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda tamamlanan "Türkiye'de Şeker Fabrikalarının Özelleştirilmesinin Üretici Sınıflar Üzerindeki Etkileri ve Alternatif Model Arayışları" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. İlgili çalışma, 26-28 Kasım 2019 tarihinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kültür ve Kongre Merkezi'nde düzenlenen 16. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nin "Türkiye'de ve Dünyada Kooperatifçilik: Deneyimler, Alternatifler, Mücadeleler (II)" başlıklı oturumunda "Türkiye Şeker Sanayinin Özelleştirilmesi Sürecinde Sendika-Kooperatif İlişkisi ve Alternatif Model Arayışı" adıyla sunulmuştur.

Öz

Türkiye şeker sanayii, şeker fabrikalarının özelleştirme sürecine girmeye başladığı 2000'li yıllardan bu yana, hem işçiler hem de üreticilerin sürecin kaybedeni haline geldiği bir alanı temsil etmektedir. Şeker işçilerinin örgütlendikleri Şeker-İş Sendikası'yla pancar üreticilerinin birliği Pankobirlik'in, şeker fabrikalarının özelleştirilmesi karşısında kimi zaman ortak paydalarda buluşabildikleri, kimi zaman ise anlaşmazlıklar içerisinde sürecin dönüşümünü engelleyemedikleri dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, kooperatife ait bazı alt birimler ile sendika şubeleri arasında gelişen girift ilişki ağlarının bir yansıması olarak tarafların, bazı fabrikalar için birlikte ihalelere katıldıkları görülmektedir. Diğer taraftan, şeker işçileriyle pancar üreticileri arasındaki çıkar çatışmaları, kader birliği yapması gereken bu iki kesimin, ortak bir irade sergilemekten oldukça uzak olduğunu göstermektedir. Şubat 2018'de yaşanan Türkşeker'e ait 14 şeker fabrikasının özelleştirilmesi sürecinin karşısında, bu iki toplumsal kesim gerekli dayanışmayı gösteremedikleri gibi, süreç karşısında kendi çıkarlarını kollamaktan öte bir tavır ya da alternatif bir model iddiasında bulunamamıştır. Bu çalışmada, pancar üreticileri ve şeker işçilerinin dayanışmasıyla kurgulanabileceği düşünülen alternatif bir model arayışına dair tarafların yaklaşımları toplamda 21 kişiyle gerçekleştirilen yüz yüze derinlemesine görüşmeler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeker Sanayii, Özelleştirme, Şeker-İş Sendikası, Pankobirlik, Yeni-Kooperatifçilik.

Abstract

Turkey's sugar industry represents an area where both workers and producers have become losers of the process since the 2000s when sugar factories began to enter the privatization process. It is noteworthy that Şeker-İş Union, where sugar workers are organized, and Pankobirlik, the union of sugar beet producers, sometimes could meet on common grounds in the face of the privatization of sugar factories, but they could not prevent the transformation of the process due to disagreements they fell into. However, as a reflection of the intricate relationship networks that have developed between some union branches and sub-units belonging to the cooperative. It is observed that the parties participate in tenders for some factories together. On the other hand, conflicts of interest between sugar workers and beet producers show that these two segments, who should make a unity of fate, are far from displaying a common will. In the face of the privatization process of 14 sugar factories belonging to Türkşeker in February 2018, these two social segments could neither show the necessary solidarity nor claim an attitude or an alternative model beyond protecting their interests. In this study, the approaches of the parties to the search for an alternative model, which is thought to be constructed with the solidarity of beet producers and sugar workers, were evaluated in line with face-to-face in depth interviews with a total of 21 people.

Keywords: Sugar Industry, Privatization, Şeker-İş Union, Pankobirlik, New-Cooperativism.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The privatization process in the sugar industry is one of the areas where the wave of privatization experienced by many of Turkey's public government initiatives has been felt last; it expresses a period in which the painful consequences of privatizations were observed especially on sugar workers and beet producers, the spread of starch-based sugar production became a public health problem and social problems deepened throughout Anatolian lands. Considering that the number of beet producers in Turkey has decreased from 500,000 to 100,000 since the 2000s and beet production is concentrated in certain regions with an efficiency-based process under the name of professionalization, it seems that the consequences of this thaw in beet production throughout the country can lead to problems that deepen in the long run. The need to revitalize production in sugar factories pushes these two social segments to the point of the partnership of destiny, both in line with the vital realities of the people of the region, sugar workers and beet producers in the places where the factories are established.

Research Questions

The unique difficulties of sugar production and the rapid processing of sugar beets, the raw material of the sugar industry, in the factory process reveal the need for solidarity between sugar workers and beet producers. As in many countries, this caused sugar production in Turkey was initially undertaken by the state, and the sugar industry in Turkey continued to function as a public-dominated industry until the early 2000s. With the privatizations, the process of liquidation of the public weight in the sugar industry began and with neo-liberal policies, a new sugar sector was created, in which the sugar industry was removed from public protection and completely delivered to the control of the market. Sugar workers and beet producers, who suffered the most from this process and who should share a common fate, mostly could not show a common will in the face of privatizations and determined some alternative roadmaps in the face of privatizations. These alternatives are; in order to revive production, the temporary or permanent transfer of factories to Pankobirlik, which is the upper unit of beet producers, through the transfer of operation, the acceptance of privatizations that comply with social measures and a privatization as a joint stock company, including beet producers, sugar workers and all segments of the sub-industries through share distribution.

Literature Review

Privatizations, one of the most effective tools of neo-liberal economic policies implemented by several actors in Turkey since the 1980s, liquidate public-dominated industrial enterprises. One of the biggest repercussions of this purge is that the loss of job security for the workers in these enterprises and the unions that are their organized representatives begin to lose members quickly in this process. On the other hand, the prevalence of agricultural industry branches within these public-dominated industries shows that such privatizations affect not only workers in factories but also agricultural workers who produce raw materials in the relevant industry.

Methodology

In this study, the approaches of the parties to the search for an alternative model, which is thought to be constructed with the solidarity of beet producers and sugar workers, are discussed. The approaches of the parties were evaluated in line with face-to-face in-depth interviews with a total of 21 people, who are the representatives of beet cooperatives in 7 settlements within the scope of the research, the interviewees within the Pankobirlik Headquarters, representatives of Şeker-İş Union and its branches, beet farmers in the region and sugar workers belonging to Burdur and Afyon Sugar Mills.

Results and Conclusions

When the privatization process of sugar factories became increasingly intense with the privatization of 14 sugar factories belonging to Türkşeker in February 2018, it is seen that Şeker İş Union, the representative of sugar workers, and Pankobirlik, the organized union of beet producers, could not exhibit a common will. The alternative models of these two top organizations, which cannot show a clear attitude in the face of privatizations, are far from the expectations of the sugar workers and beet producers at the base. On the other hand, during the tender process of Burdur Sugar Mills, a consortium consisting of a local union branch, unit cooperative structure and the city's leaders attempted to buy the factory but was not successful. This, in comparison to the miscommunication in the top managements of Pankobirlik and Şeker-İş Union, creates an important potential to reveal the will to oppose Pankobirlik's management processes from the inside with the presence of union branch managers who enter the cooperative boards in the local area. However, this situation also includes the possibility of taking a share from Pankobirlik's structure, which has become a company rather than a cooperative. In this respect, to strengthen the producer-worker solidarity that should be seen in all agriculture-based industries within the understanding of a new kind of cooperativism; the participatory wills of sugar workers and beet producers based on grassroots democracy, the establishment of a sharing system, that is acted with a common will in the decision-making processes within the scope of workplace democracy and self-government, in which not only sugar workers and beet producers but also all relevant social segments within the scope of the sub-industries can be part of the process, seems essential to ensure the continuity of sugar production in Turkey.

1. GİRİŞ

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren uygulamaya konulan neo-liberal iktisat politikalarının en belirgin etkilerinden biri olan özelleştirmeler; kamuya ait işletmelerde örgütlü olan sendikal hareketler ve bu işletmelere bağlı ürünler üzerinden gelişim gösteren kooperatifler gibi kolektif yapıların hızlı bir şekilde çözülmesine yol açmıştır. Bu durum; yıllarca kamu işçisi hüviyetinde çalışan işçi kitlelerinin ve hammadde sağlayıcısı konumundaki tarım emekçilerinin üzerinde ekonomik ve sosyal açılardan yıkım yaratmıştır. Üretici kesimlerin topraktan koparak işçileşme sürecine girmesi, özelleştirilen işletmelerin büyük oranda kapatılması ya da çalışan işçi sayılarında belirgin azalmaların görülmesiyle birlikte sendikalar büyük oranda güçlerini kaybetmiştir. Yaşanan sürecin 2000’li yıllar boyunca şeker endüstrisi içerisine yansısıyla birlikte şeker pancarı üretiminde bulunan pancar üreticileri ve şeker fabrikalarında çalışan şeker işçilerinin çalışma ilişkileri de ciddi bir dönüşüme uğramıştır. Bu çalışmada; Türkiye şeker sanayiinde yaşanan özelleştirme sürecinin kaybedenleri konumundaki şeker işçileri ve pancar üreticilerinin bu sürece karşı çıkma dinamikleri, ilgili taraflara yönelik yarı-yapılandırılmış görüşme sorularıyla gerçekleştirilen mülakatlar ışığında sendika-kooperatif ilişkisi üzerinden irdelenmiş ve alternatif bir model arayışı olup olmadığı üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2. ŞEKER ÜRETİMİNDE ÜRETİCİ VE İŞÇİ DAYANIŞMASININ GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Üretim süreci açısından zirai, ürün işleme süreci bakımından bir sanayi bitkisi olarak değerlendirilen şeker, günümüzde 130’dan fazla ülke tarafından üretilmektedir (International Sugar Organization [ISO], 2017). Başlangıçta; yiyeceklere tat sağlaması amacıyla kullanılan şeker, günümüzde kullanım alanı giderek genişleyen bir besin maddesi haline gelmiş (Menden, 1979) ve üretim tarihi içerisinde ilaç, baharat, süsleme, tat verme ve bozulmayı engelleyici özellikleri kapsamında farklı alanlarda kullanılmıştır (Mintz, 1997). Şeker, insanlık tarihi içerisinde savaşlar ve doğal afetler gibi önemli kriz dönemlerinde ülkeler için stratejik öneme sahip bir ürün olarak görülmüştür. Nemden etkilenmeyecek şekilde depolandığında bozulmadan kalabilen nadir ürünlerden bir olan şeker, bu özelliği sayesinde yüksek kapasitede depolanarak ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilmiştir (Geerdes, 1966).

Şekerin ham maddelerinden biri olan ve Türkiye’de şeker üretiminin büyük oranda ana hammaddesi olma görevini de üstlenen şeker pancarı, genel itibarıyla Nisan ayında ekimi gerçekleştirilen ve ortalama beş-altı aylık bir dilimde ağustos ayında olgunlaşan bir tarım ürünüdür. Şeker pancarı ekilen sahalarda toprağın zenginliğini sürdürmesini sağlayan münavebeli ekim (ürün rotasyonu) sistemiyle farklı ürünlerin üretilebilmesi mümkün olabilmektedir (Tekeli, 1964). Şeker pancarı, içerdiği su oranı ve ağırlığından kaynaklı olarak tarlalardan toplandığı andan itibaren üretim sahasının yakınında yer alan şeker fabrikalarına hızlı bir şekilde ulaştırılmak zorundadır. Bundan dolayı;

şeker fabrikalarının, pancar tarlalarının yakınlarında kurulumu elzem bir durumdur. Şeker sanayiinin bu özelliği; pek çok endüstri kolundan farklı olarak, istihdam ettiği kitleyi zirai alanda tutmasını, hatta kent nüfusunu bile zirai alanlara çekebilmesini sağlamaktadır (Tanoğlu, 1942). Dolayısıyla; pancar ekim alanları ile şeker fabrikalarını birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir. Pancar üreticileri, zirai çalışmaların hemen hemen durduğu kış dönemlerinde veya işsiz kaldıkları dönemlerde kendilerine yakın mesafelerde yer alan şeker fabrikalarında gündelikli olarak çalışma imkânı bulabilmektedir (Oluç, 1946).

Şeker sanayiinin fabrika, müdürlük ve tesislerinde memur, işçi ve hizmetli istihdamına duyulan ihtiyaç doğrultusunda yıl içerisindeki bazı zamanlarda üç-beş aylık sürelerde vardiyalı olarak 24 saat çalışabilmektedir. Mevsimlik işçilik kapsamında yer alan çalışanlar, ortalama 100-120 günlük üretim süreci içerisinde istihdam edilmektedir (Erdoğan, 2000). Daimi statü kapsamında yer alan işçilerin yanı sıra mevsimlik işçiler ve kampanya dönemi işçileri gibi geçici statüde yer alan işçilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Üretim sürecinin mevsimlik yapısı, şeker pancarının çürümeye uğramadan şeker fabrikalarında hızlı bir şekilde işlenmesi gerekliliği, kampanya dönemi adı verilen ve yoğun bir çalışma temposu gerektiren bu dönem boyunca çok sayıda geçici işçinin çalıştırılmasını zorunlu kılmaktadır (Güven, 1967).

Şeker sanayii, şeker pancarı üretiminde yer alan çiftçiler açısından da istihdam olanağı yaratmaktadır. Şeker pancarının yetiştirilme sürecinde; toprağın hazırlanması, ekimi, çapalanması ve pancarın sökülmesi gibi bazı işlemlerin gerçekleştirilmesi gerekmekte ve şeker pancarı üretiminde pek çok zirai ürüne kıyasla daha fazla işgücüne gereksinim duyulmaktadır (Tekeli, 1964). Şeker pancarı üretiminde pancar çiftçisi ile gerçekleştirilen sözleşme süreci zarfında çiftçinin tarlası ekim döneminden önce ve ekim sürecinin her aşamasında ziyaret edilmekte ve tarlanın pancar ekimine uygun olup olmadığı denetlenmektedir. Ekim sürecinde yapılan denetimler, sulama ve çapalama döneminde de ilgili sorumlular tarafından kontrol edilmektedir. Bu noktada; pancar çiftçisi yalnızca şeker pancarını yetiştirmekle görevlidir ve şeker pancarının sahibi şeker fabrikası olduğundan dolayı en yüksek verimin elde edilebilmesi için gereken her türlü tedbir alınmaktadır. Şeker pancarı üretiminde gerçekleştirilen sözleşmeli tarımın, pancar çiftçisi açısından en büyük avantajı; tohumundan, pancarın alımına kadar çiftçinin kendisini güven içerisinde ve desteklendiğinin bilincinde hissetmesidir. Bu açıdan; şeker pancarı üretiminde sözleşmeli tarım uygulaması çift yönlü bir işlevi yerine getirirken diğer taraftan da çiftçiyi sorumluluk altına alarak ürününün zorunlu bir takipçisi haline getirmekte ve ürününün pazarlanmasına yönelik herhangi bir sorun yaşamayacağına garanti verilmektedir. Şeker fabrikaları; sözleşmeli tarım aracılığıyla birlikte çalıştığı yaklaşık 500 bine yakın çiftçinin istihdam edildiği aile işletmelerine, toprak analizinden yağış ve ısı durumlarının takibine, tohum seçimi, ıslah edilmesi, gübreleme, çapalama ve seyreltme, toprağın dinlendirilmesi ve tarımsal zararlılarla mücadele edilmesi, modern ekim, dikim, bakım ve hasat teknolojilerinin kullanımı olmak üzere pek çok alanda bilgi, sermaye, uzmanlık ve know-how desteği sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında; şeker fabrikalarının

sınırları, bu fabrikalara hammadde olarak şeker pancarı sağlayan çiftçilerin pancar tarlalarından başlamaktadır. Bu faaliyetler zinciri; kamu yararı, ekolojik denge, kırsal ve yerel kalkınma hedefleriyle birlikte sürdürülerek bu kapsamda ortaya konan kamu politikalarıyla desteklenmesi halinde hem ülke hem de çevre politikaları açısından uzun vadeli katkılar sağlanabilecektir. Kooperatifler aracılığıyla pancar ve şeker üretiminin gerçekleştirilmesi ve bu yolla üretilen ekonomik katma değerün ülke içerisinde ve pancar üreticisinde kalması, küresel sermaye karşısında alternatif bir örgütlenme ve ulusal üretim biçimi olarak dikkatleri çekmektedir (Öztaş vd., 2015).

3. TÜRKİYE’DE ŞEKER ÜRETİMİ: KAMUSAL OLANIN TASFİYESİ

Şeker sanayiinin gelişim sürecine bakıldığında, şekerin tarihsel gelişim evrelerinde şeker kamışı ile şeker pancarı arasında yaşanan rekabetin oldukça belirleyici bir rolü olduğu görülmektedir. Şeker pancarı ile şeker kamışı arasında yaşanan rekabet, şeker sektöründeki korumacı veya serbesti içeren iktisadi politikaları da etkilemektedir. Bu açıdan; dünya şeker tarihini, şeker kamışının uzak bölgelerden gelen ve liberal iktisadi politikalar içerisinde tüm pazarlara yayılan bir ürün halinden, korumacı politikalar ekseninde şeker pancarı aracılığıyla ülkelerin kendi ulusal şeker sanayilerini inşa ettikleri bir sürece evrilme serüveni olarak değerlendirebilmek mümkündür. Bugün gelinen nokta ise; şeker üretim ve tüketiminin, şeker fiyatlarının, şekerle yönelik yan ürünlerin ve şekerle alternatif olarak sunulan nişasta bazlı şekerlerin yer aldığı çok sayıda olgunun birbirleriyle etkileşim içerisinde girdiği neo-liberal şeker piyasasının tam anlamıyla dünya genelinde etkin olduğu bir dönemi ifade etmektedir.

Şeker sanayiinin hammaddesi olarak Türkiye ekonomisi içerisinde belirgin bir ağırlığa sahip olan şeker pancarı, zirai bir ürün olarak tarım kesimindeki pancar üreticilerini, sanayi kesiminde şeker fabrikalarında çalışan işçi kesimlerini ve zorunlu bir tüketim maddesi olmasından kaynaklı olarak tüm tüketici kesimleri ilgilendiren stratejik ve politik bir üründür. Şeker pancarının tarım ağırlıklı sanayiye sağladığı bu katkı, şeker pancarı üretimi ve dolayısıyla da şeker üretimi üzerine uygulanan politikalar, Türkiye’de tarım ve sanayi arasındaki etkileşimin sürdürülebilirliğini devam ettirebilmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de ülke ekonomisi üzerinde stratejik bir değere sahip olan şeker üretimi, serbest piyasa sisteminin tüm ülkelerin tarım politikalarına sirayet ettiği bugünün dünyasında korumacı politikalar ekseninden çıkarılmaktadır. Türkiye’de şeker sektöründe yaşanan bu dönüşüm süreci bir taraftan özelleştirmeler kanalıyla kamu ağırlıklı bir sektörün tasfiyesine yönelirken diğer taraftan karar alıcılar tarafından uygulanan şeker politikalarıyla birlikte yalnızca şeker pancarı üreticilerini ve şeker sanayii çalışanlarını değil toplumun geneli üzerinde başta halk sağlığı olmak üzere pek çok toplumsal soruna yol açmaktadır.

Şeker Sanayiinin İnşa Sürecinden Tasfiyesine Uzanan Yol

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde şeker üretimine yönelik çeşitli girişimlerde bulunması şekerin temel bir gıda maddesi ve stratejik bir ürün olarak öneminin farkına varıldığını göstermekle

birlikte şeker üretimi adına geliştirilen politikalar ve birtakım fabrika kurma girişimleri, Avrupa'dakine benzer büyük ölçeklerde fabrikalar kurulmasına ve bir şeker endüstrisi yaratılmasına yetmemiştir (Şeker-İş, 2011). Özellikle; gıda maddesi olarak şekerin yokluğu, I. Dünya Savaşı sürecinde Anadolu'da yoğun bir şekilde hissedilmiş ve bu durum yeni kurulan Cumhuriyetin ilk hedeflerinden birinin şeker sanayii kurmak olarak belirlenmesine neden olmuştur (Oluç, 1946). 1923-1945 arası dönemdeki şeker fabrikalarına yönelik yatırımlar kamu işletmeciliği aracılığıyla gerçekleştirilirken, 1950'li yıllarla birlikte şeker sanayiine yönelik yatırımlarda pancar ekici kooperatifleri rol almaya başlamıştır. Devletin yol gösterici pozisyonu bu dönemlerde de devam etmiş ve çiftçilerin pay sahibi olarak bazı şeker fabrikaları üzerinde ortaklıkları gerçekleştirilmiştir (Fedai, 2016).

1950'li yıllarda gerçekleştirilen beş özel fabrika deneyiminin (Adapazarı, Amasya, Konya, Kütahya ve Kayseri Şeker Fabrikaları) ardından şeker sanayii ile ilgili tüm yatırımlar devlet tarafından yürütülmeye devam etmiş ve 1960-2001 yılları arasında açılan 15 şeker fabrikası Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından işletilmiştir. Gerek 1960-1980 arası dönemde izlenen karma ekonomi politikaları, gerekse de 1980 sonrası izlenen neo-liberal iktisadi politikalar, şeker sektörüne hemen yansımamıştır. İktisadi politikalarda görülen liberalleşmeye rağmen, şeker sektöründe liberalleşme eğilimlerinin gelişmesi 2000'li yılların başına kadar gerçekleşmemiştir. Hatta; devlet tarafından ekonomi dışı etkenler de dikkate alınarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde şeker fabrikaları kurulması dönemin hakim liberal iktisadi politikalarına aykırı bir tutum olmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin yaşadığı sermaye yetersizliğinden kaynaklı problemlerin giderilebilmesi adına sermayesinin hızlı bir şekilde arttırılması, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin sermayesi içerisindeki hazine payının %99,76'lara kadar yükselmesine yol açmıştır (Avcı, 1996).

1990'lı yıllarla birlikte şeker sanayii, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin tekel olma hüviyetini kaybettiği ve şeker ithali yetkisinin özel şirketlere de tanınmaya başladığı bir dönemi yaşamaya başlamıştır. 5 Nisan 1994 istikrar tedbirleri ve 1996 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) verilen taahhütler doğrultusunda Türkiye'de ilk etapta şeker üretiminin kontrol altına alınması amaçlanmış ve pancar ekim alanları giderek daraltılmaya başlanmıştır (Fedai, 2016). Türkiye'de yüksek düzeyde pancar üretiminin gerçekleştirildiği iddiasıyla 1998 tarihinden itibaren uygulamaya konulan "Kotalı Üretim ve Kademeli Fiyatlandırma" sistemiyle birlikte; üretimde istikrarın sağlanması adına pancar üretiminde kısıtlamaya gidilmiş ve şeker fabrikalarıyla pancar üreticileri arasında gerçekleştirilen sözleşmeler doğrultusunda ekimi gerçekleştirilecek pancar miktarları belirlenmeye başlanmıştır. Kotaların belirlenmesi ve şeker fabrikaları arasındaki dağıtımının gerçekleştirilmesi meselesi 2001 yılında uygulamaya geçirilen 4634 sayılı Şeker Kanunu'ndaki ilgili düzenlemelere kadar Türkşeker tarafından yürütülmüştür (Aytüre, 2004).

1999 ve 2001 tarihli ekonomik krizlerin ardından Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda imzalanan stand-by antlaşmalarıyla birlikte çay,

tütün ve şeker gibi tarıma dayalı sanayi alanlarında yer alan kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi talep edilmiş ve ilgili alanlarda neo-liberalizm odaklı yeni yasaların çıkarılması istenmiştir (Fedai, 2016). The Morgan Bank'ın 1986 tarihli Özelleştirme Ana Planı içerisinde "Devlet Desteği ile Satılabilecek Olan KİT'ler" başlığı altında yer alan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., ilk kez Haziran 2000 tarihli IMF niyet mektubu içerisinde özelleştirme kapsamına alınmıştır (Türkşeker, 2020). Bu doğrultuda, 2000/92 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) kararıyla Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin özelleştirilmesine yönelik ilk adımlar atılırken, 2001 krizinin ardından çözüm reçetesi olarak sunulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı altında çıkarılan yasalardan birisi de Nisan 2001 tarihli 4634 sayılı Şeker Kanunu olmuştur (Fedai, 2016). Bu dönemin Avrupa Birliği'ne (AB) uyum süreci politikalarıyla da bağlantılı yasalarından biri olan 4634 sayılı Şeker Kanunu ile birlikte yurtiçindeki şeker üretim-tüketim dengesinin sağlanması ve gerekli durumlarda şeker ihracatına yönelik olarak Türkiye'deki şeker üretiminin ilgili usul ve esaslar doğrultusunda fiyatlandırılması ve pazarlanmasına yönelik kurallar belirlenmiştir (Tosun ve Arslan, 2016).

4634 sayılı Şeker Kanunu'yla birlikte, ülke genelinde şeker üretiminde istikrarın sağlanması, şeker sektörünün iç piyasaya yönelik rekabet kuralları doğrultusunda işletilmesi, AB, DTÖ ve diğer uluslararası kuruluşlara yönelik verilen taahhütlerle uyum içerisinde hareket edilmesi ve şeker sanayiinde gerçekleştirilmesi planlanan özelleştirmelere imkân sağlayacak hukuksal altyapının sağlanması hedeflenmiştir (Türkşeker, 2020). Şeker Kanunu ile birlikte gerçekleştirilen en önemli düzenlemelerden biri, şeker fabrikalarının kurulumuna dair kısıtlamaların kaldırılması olmuştur (Demirci, 2003). Bu düzenleme doğrultusunda, o dönem Bakanlar Kurulu'ndan kuruluş izni alan üç özel şeker fabrikası (Konya Şeker'e ait Çumra Şeker Fabrikası, Kayseri Şeker'e ait Boğazlıyan Şeker Fabrikası ve Keskinlik Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye ait olan Aksaray Şeker Fabrikası) faaliyete geçmiştir (Türkşeker, 2020). Bir başka düzenleme ise, pancar fiyatlarının Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesine dair kuralın yerine, fiyatların her kampanya döneminde şeker fabrikası sahipleriyle pancar üreticileri arasında gerçekleştirilecek olan sözleşmelerle belirlenmesi durumudur. Bu değişikliklerle birlikte, şeker sanayiinin yapısı serbest piyasanın işleyiş dinamikleri doğrultusunda daha liberal bir çerçevede işletilmeye başlanmış ve şeker sanayiindeki kamu ağırlıklı yapılanmanın tasfiye süreci hızlanmıştır (Odaman, 2007). Pancar üreticileriyle gerçekleştirilen şeker pancarı ekim sözleşmeleriyle birlikte pancar üreticilerinin, şeker fabrikalarına teslim edecekleri pancar miktarlarına yönelik kota sistemi doğrultusunda kamu kesiminin taban fiyat belirleme imkânı ortadan kalkarken, şeker sanayiinde artan özelleştirmeler sonucunda pancar üreticileri, kendilerine teklif edilen düşük fiyatlardan dolayı şeker pancarı üretiminden vazgeçmektedir (Kıymaz, 2003).

2000/92 sayılı ÖYK kararıyla özelleştirme kapsamına alınan ve 2008/50 sayılı ÖYK kararıyla da özelleştirme programına sokulan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin özelleştirme işlemlerinin 2016/67 sayılı ÖYK kararıyla 31.12.2016 tarihinden itibaren iki yıl uzatılmasına karar verilmiştir. 20.02.2018 tarihinde Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından 14 şeker fabrikasının (Afyon, Alpullu,

Bor, Burdur, Çorum, Elbistan, Erzincan, Erzurum, Iğın, Kastamonu, Kırşehir, Muş, Turhal ve Yozgat Şeker Fabrikaları) özelleştirilmesine yönelik ihale süreci başlatılmış ve ihale ilanları 21.02.2018 tarihli ve 30339 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. 03.04.2018-18.04.2018 tarihleri arasında son tekliflerin verildiği bu fabrikalardan Kastamonu Şeker Fabrikası dışında kalan 13 şeker fabrikasının pazarlık görüşmeleri tamamlanarak satım işlemleri gerçekleştirilmiş ve satışlarına ilişkin olarak ilgili ÖYK kararları çıkarılmıştır (Türkşeker, 2020). Özelleştirilen 13 şeker fabrikasının yedisi (Erzurum-Erzincan, Muş, Çorum, Kırşehir, Turhal ve Elbistan) yeni sahiplerine devredilirken, altı fabrikanın (Yozgat, Bor, Afyon, Iğın, Alpullu ve Burdur) devir işlemi esnasında çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır (Hürriyet, 2018). Aralık 2018 tarihine gelindiğinde devir işlemleri tamamlanamayan ve kampanya dönemine Türkşeker tarafından hazırlanan üç fabrika kalmıştır. Bu fabrikalar; Burdur, Iğın ve Yozgat Şeker Fabrikaları’dır (Deutsche Welle Türkçe, 2018). Bu fabrikaların özelleştirilmesi; alıcıların, ihale sürecinde belirlenen miktarları kendilerine ayrılan zaman dilimi içerisinde ödememelerinden kaynaklı olarak iptal edilmiştir.

Özelleştirme süreci öncesinde 33 şeker fabrikasının 25 tanesi Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. bünyesinde iken özel sektör bünyesinde yer alan sekiz adet şeker fabrikasından beşi Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) kapsamında üçü ise tamamıyla özel şirketlerin kontrolü altında bulunmaktaydı. 20.02.2018 tarihli özelleştirme kararı sonrasında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. bünyesinde 15 şeker fabrikası (Susurluk, Uşak, Eskişehir, Ankara, Ereğli, Çarşamba, Kastamonu, Malatya, Elazığ, Kars, Ağrı, Erciş, Burdur, Iğın, Yozgat) kalırken, özel sektör bünyesinde toplamda 18 fabrika bulunmaktadır. Bu fabrikaların altısı (Konya, Çumra, Kayseri, Boğazlıyan, Turhal, Amasya) Pankobirlik’e ait iken, geri kalan 12 şeker fabrikası (Adapazarı, Kütahya, Aksaray, Alpullu, Afyon, Bor, Kırşehir, Çorum, Elbistan, Erzincan, Erzurum, Muş) ise tamamıyla özel şirketlerin kontrolünde yer almaktadır.

4. ŞEKER-İŞ SENDİKASI’NIN ŞEKER FABRİKALARININ ÖZELLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK BAKIŞ AÇISI VE ALTERNATİF YOL HARİTASI

2000’li yılların başından itibaren özelleştirme dalgasının hedeflerinden biri olan şeker sanayii içerisinde yer alan şeker işçilerinin örgütlü gücü konumundaki Şeker-İş Sendikası, bu sürecin potansiyel kaybedenlerinden biri olarak özelleştirmeler karşısında belirgin bir tutum geliştirmekte zorlanmıştır. Özelleştirmeler karşısında net bir karşıtlık içermeyen, sosyal tedbirlere dayalı, üye sayısını koruyabilmeyi hedefleyen ve şeker sektörünün devamlılığını garanti altına almayı düşünen bir tür işletme devri yoluyla üretici kooperatiflerinin kontrolünde olan ve kendilerinin de bu süreçte bir paydaş olduğu yeni bir model talep eden Şeker-İş Sendikası, özelleştirme süreçlerine karşı 2005 yılından beri yoğun bir hukuk mücadelesi sürdürmüş ve birtakım kamuoyu açıklamaları ve raporlarla varlık satışı yoluyla gerçekleştirilecek olan özelleştirmelerin şeker sektörünün sonunu getireceğini vurgulamıştır.

Özelleştirmeler karşısındaki konumlanışını *sosyal tedbirli bir özelleştirme programından* yana belirleyen Şeker-İş Sendikası, çalışanlarının varlığını devam ettirecek tedbirlerin yanı sıra pancar çiftçisinin, taşımacılık sektöründe yer alan nakliyecilerin, şeker tüketimini gerçekleştirecek olan tüketicilerin dolayısıyla da toplum sağlığının ön planda tutulduğu bir özelleştirmeden taraf olduklarını beyan etmiş ve bunun dışında gerçekleştirilecek olan uygulamaları “yanlış özelleştirme” stratejileri olarak tanımlayarak bu tarz uygulamalarla mücadele etmeye çalışmıştır (Şeker-İş, 2014). Özelleştirme sürecinin başladığı 2000’li yılların başında, 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu gereğince şeker işkolu içerisinde yer alan Şeker-İş Sendikası, 2003 yılı Ocak ayı istatistiklerine göre toplamda 26.623 işçinin yer aldığı şeker sektörünün %98’ini (26.099 işçi) örgütleyen bir konumda iken (AÇSHB, 2003); 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu gereğince artık gıda sektöründe yer alan bir sendika olarak 2021 yılı Ocak ayı istatistiklerine göre toplamda 659.202 işçinin yer aldığı bu devasa sektör içerisinde gıda sanayiinin yalnızca %1,8’ini (11.828 işçi) örgütleyebilmiştir (AÇSHB, 2021). Şeker işkolunun, gıda sanayii ile bütünleşmesinin bu değerlendirmeleri anlamsız kılacağı ifade edilebilse de; 2003-2020 yılları arasında şeker sanayiindeki tek işçi sendikası olan Şeker-İş Sendikası’nın 26 bin civarındaki üye sayısının bugün yarı yarıya düştüğü dikkatleri çekmektedir. Diğer taraftan; aynı dönem içerisinde taşeron işçi sayısının 836 kişiden %1200’lük bir artışla 11 bin civarına yükselmesi üzerine şeker fabrikalarında toplam sendikalı işçi sayısına denk bir seviyede taşeron işçi varlığının oluştuğu görülmüş ve yıllar boyunca Sayıştay raporlarına “şeker fabrikalarında kalifiye personel ihtiyacı” olduğuna dair ifadeler yansımıştır. Bu fabrikalara yıllarını vermiş ve işlerinin uzmanı olan 15-20 yıllık geçici işçiler, daimi işçi statüsüne alınmamış ve şeker fabrikalarındaki pek çok iş bölünerek hizmet alımı yoluyla deneyimsiz taşeron işçilere devredilmiştir. Şeker fabrikalarında üretimin devamlılığının sağlanabilmesi ve fabrikanın sürekli aktif olarak çalışabilmesi adına mücadele eden şeker işçileri hem özelleştirme süreçlerine hem de bununla bağlantılı olarak yıllar boyunca karşılıklarına çıkarılan taşeron işçi problemine karşı bir ay boyunca iki saat fazla çalışma eylemi kararı almıştır (Şeker-İş, 2016). Bu eylem, niteliği itibarıyla işçi sınıfı tarihi içerisinde oldukça farklı bir eylem türü olarak yerini almıştır. Bu noktada; Şeker-İş’in, kendi bünyesi içerisindeki özelleştirme karşıtı yerel örgütlenmeleri hızlı bir şekilde tasfiye ederek, şube yönetimlerini etkisizleştiren ve böylece yereldeki sendikal yönetimleri kendi merkez politikasına uygun hale getiren sendikacılık anlayışı etkin olmuştur. Şeker-İş Sendikası’nın, Türkşeker’e yönelik özelleştirme programına net olarak tavır koyamayan politikaları, bir taraftan şeker sektöründe sendikal örgütlenmenin giderek ortadan kalkmasına diğer taraftan ise; üyesi olan işçilerin işlerinden olmasına neden olmuştur (Ünal, 2008).

Şeker-İş Sendikası, Türkiye şeker sanayiinin ilk etapta özelleştirme kapsamından çıkarılarak, *şeker fabrikalarının teknolojilerinin revize edilmesi* yoluyla uluslararası şeker piyasasında rekabet avantajı sağlayabileceği bir düzenlemeyi savunmuştur. Şeker sanayiinin özelleştirme kapsamından çıkarılmaması halinde ise; varlık satışı yoluyla mülkiyet devri yerine, *işletme hakkının pancar birliklerine devredilmesi* yoluyla şeker fabrikalarının kamu mülkiyetinde kalmasını tercih eden Şeker-

İş, en temelde şeker sektörünün geleceğinin garanti altına alınacağı yasal düzenlemeler yapılmasını, ülke içerisine kaçak şeker girişinin engellenmesini ve şeker fabrikaları arasında kota transferlerinin engellenerek Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. bünyesinde yer alan tüm *fabrikaların yaşatılmasının garanti altına alınmasını* talep etmiştir. Bu noktada; en az 10 yıllık bir süre içerisinde şeker pancarı ve şeker üretimi garantisinin devlet tarafından sağlanması ve bu süreçte hem fabrikaların modernize edilmesi hem de mevcut istihdamın sürdürülmesine ilişkin yasal düzenlemeler oluşturularak *Türkşeker'in yapısının özerkleştirilebileceği* ifade edilmiştir (Şeker-İş, 2011). Bu açıdan; kamu mülkiyetinde yer alan şeker fabrikalarının, pancar üreticilerine devredilmeden Türkşeker bünyesinde, diğer özerk statüdeki bazı iktisadi devlet teşekkülleri (THY, Ziraat Bankası, Halkbank) gibi özerk bir yönetim yapısına kavuşturulması ve ana hisse yoğunluğu kamunun elinde olmak üzere menkul kıymetler borsasında hisse satışı yoluyla sermayesinin toplum geneline yayılarak özelleştirilmesi de ihtimal dahilinde bir politika olarak değerlendirilmektedir (Şeker-İş, 2014).

Gelişmiş ülkelerde yer alan şeker fabrikalarının bünyesinde çiftçi kooperatiflerinin etkinliğini giderek arttırması, şeker sanayiinin yalnızca kar güdüsüyle hareket edilemeyecek bir alan olduğunu ortaya koyarken, pancar çiftçisi ve şeker işçisini dışlayan hiçbir modelin başarı şansı olmadığını göstermektedir. 2008 yılından beri giderek derinleşen dünya genelindeki ekonomik kriz dalgasında, ABD ve Avrupa'daki pek çok ülkenin kamu otoriteleri büyük meblağlara varan koruma planlarıyla tarıma dayalı belirli sanayi dallarında diğer sektörlerle göre daha katı bir müdahaleci anlayış geliştirirken, Türkiye'nin pek çok sektöründe olduğu gibi şeker fabrikalarını da özelleştirmeye çalışmasının mantıkla izah edilebilmesi mümkün görünmemektedir (Şeker-İş, 2011). Bu açıdan; Şeker-İş, gerek raporlarında gerekse de basına yönelik kamuoyu açıklamalarında özelleştirmenin ana felsefesine mutlak bir karşıtlık içermemekle birlikte sosyal tedbirli bir özelleştirmeden taraf olduğunu, işletme hakkının devri yöntemiyle fabrikaları asıl sahipleri olan pancar çiftçileri ile şeker işçilerine ve devletin de sosyal dengeleri sağlayan rolüyle birlikte yer alacağı yeni bir yapılanmaya bırakmasını istemektedir (Şeker-İş, 2017). Pancar kooperatiflerinin, şeker sanayii için belirlenmiş stratejik planlar doğrultusunda etkin bir şekilde faaliyetlerinin yürütümünü sağlamak ve pancar üreticisinin haklarını koruyabilmek adına devletin denetleyici rolü, yol gösterici ve eğitici fonksiyonuyla birleştirilmelidir (Şeker-İş, 2014).

Şeker-İş, sermayenin tabana yayılmasının bir aracı olarak da görülebilecek olan ve üçüncü sektör olarak adlandırılan kooperatifleşme ve anonim şirket yoluyla sermayenin sosyalleştirilmesini amaçlayan bir süreç dâhilinde alternatif bir özelleştirme programı önermektedir. Bunun geliştirilebilir ve farklı alternatiflerle beslenebilir olduğu da göz ardı edilmeden böylesi bir alternatif program aracılığıyla sermayenin tabana yayılmasının taraflara pek çok yararı olabileceğini vurgulamak gerekmektedir. Çiftçiler, şeker fabrikası çalışanları dar gelir grubunda yer alan insanlar olarak hem sosyal statü sağlayabilecek hem de gelirleri arttıkça güçlü bir ekonomik baskı grubu haline gelebileceklerdir. Bu süreç; toplumsal barışın yeşermesine de katkı sağlayacak ve gelir artışı yoluyla bu insanların hayat kalitesinde artışlar gözlemlenebilecektir. Bunun yanı sıra; nitelikli işgücü yetiştirilmesi,

tasarruf sağlanması ve rekabetin güçlendirilmesi gibi ekonomik faydalar da yaratılabilecektir (Başbuğ, 2014).

Kamu mülkiyeti konumunda yer alan Türkşeker'in değişik bir organizasyon çatısı altında yeniden kamuya mal edilmesini içeren bir yapılandırma modeliyle ana sermayedar gruplarının, pancar çiftçisi ve şeker fabrikası çalışanlarıyla birlikte şeker sektörünün doğrudan içerisinde yer alan diğer sosyal çevrelerden oluşturulması düşünülmektedir. Kooperatifler, şeker fabrikası çalışanları dışında kalan diğer sosyal çevrelerin sermaye katılımı sağlamasında rol oynayacak bir örgütlenme modeli olarak değerlendirilmektedir. Pancar üreticileri, taşımacılar, şeker ve şekere ait yan sanayi dallarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenen tüm yerel sermaye çevrelerinin lokal düzeyde oluşturacakları kooperatifler, ana şirket olması düşünülen *Şeker Üretim A.Ş.*'nin kurucu bir unsuru olarak görülmektedir. Şeker Üretim A.Ş.'nin altında yer alacak kamuya ait 25 şeker fabrikasının her biri ayrı ayrı bir ortaklık halinde yapılandırılacaktır. Bu ortaklıklar da ana şirket gibi birer anonim şirket statüsünde olacaktır. Bu duruma alternatif olarak; 25 fabrikanın gerek bölgesel gerekse de verimlilik esaslarına göre üç ile altı fabrika arasında değişebilecek sayılardan oluşacak anonim şirketler şeklinde yapılandırılması da ihtimal olarak düşünülebilir. Şeker fabrikaları dışında yer alan makine fabrikaları, tohum araştırma ve geliştirme fabrikaları, Şeker Enstitüsü, yem fabrikaları, yatırım ve enerji gibi şeker sektörüne ait dalların da ayrı birer anonim şirket statüsünde yeniden yapılandırılması elzem görünmektedir. Bu ortaklıklar da şeker fabrikaları gibi ana şirketin yönetim ve koordinasyonu içerisinde yer alabilecektir. Şeker Üretim A.Ş. zamanla biyoetanol, ilaç şeker, sıvı şeker ve bisküvi üretimi gibi farklı üretim sahalarında da anonim şirketler kurabilecektir (Şeker-İş, 2014).

Şeker Üretim A.Ş. modelinin gelişim süreci tamamlandıktan sonra fabrikaların ilgili kesimlere nasıl devredileceği meselesi ana tartışma konusu olacaktır. Önceki süreçlerde özelleştirilen Amasya, Kayseri, Adapazarı ve Kütahya özelleştirmeleri de dikkate alınarak gerçekleştirilecek ihale süreçlerinin sonucunda ilgili fabrikalara bir fiyat biçilebileceği gibi oluşturulması hedeflenen modelin sosyal motifleri ve şeker sektörünün geleceğine yönelik olarak beklentileri dikkate alındığında daha düşük bedellerle ya da sıfır bedelle (Kardemir özelleştirmesinde olduğu gibi sembolik bir bedelle) fabrikaların devir işlemi gerçekleştirilmelidir. Bu açıdan; Şeker-İş Sendikası, şeker fabrikalarının özelleştirilme sürecindeki sosyo-ekonomik beklentiler ve yeniden yapılanmasının ortaya koyacağı dolaylı sonuçların dikkate alınarak fabrikaların amortisman bedeli ya da sembolik bir bedelle yeni bir oluşuma devredilmesinin uygun olacağını düşünmektedir (Şeker-İş, 2014).

5. PANKOBİRLİK'İN ŞEKER FABRİKALARININ ÖZELLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE DÜŞÜNCE VE ÖNERİLERİ

1951 tarihinde kooperatifler kurarak örgütlenmeye başlayan ve 1972 tarihinde üst birlik haline gelen Pankobirlik, günümüzde Türkiye'nin 64 ili içerisinde yer alan 13.750 yerleşim biriminde pancar üretimi gerçekleştiren ve yaklaşık 1,5 milyon ortağıyla 31 pancar kooperatifinin 321 adet şubesi ve

kooperatif bünyesinde yer alan altı adet şeker fabrikası (Amasya, Kayseri, Boğazlıyan, Turhal, Konya ve Çumra) ve 50'nin üzerinde tarımsal amaçlı iştirake (şeker, yem, sıvı şeker, biyoetanol, bitkisel yağ, et ve süt, sert şekerleme, hayvancılık, tohum üretim tesisleri vb.) sahip bir kurumdur (Pankobirlik, 2018a). Pancar üreticilerini bir araya getiren üst birlik olarak Pankobirlik; birtakım işletmecilik faaliyetlerinin (şeker fabrikaları, tohum ve sulama tesisleri, hayvancılık ve ürünleri vb.) yanı sıra bu faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi adına üyelerini destekleyerek bilgi ve birikimlerini arttıran, ürettiği ürünlerin değerlendirilmesini sağlayan ve üyelerine uygun koşullarda girdi ve hizmet sağlayan bir üretici kooperatifidir. Böylesi bir yapılanma içerisinde; Türkşeker bünyesinde yer alan fabrikalara yönelik özelleştirme süreci karşısında pancar üreticilerinin örgütlü birliği olan Pankobirlik'in sürece bakışı ve bu sürece yönelik politikaları, şeker sektörünün Türkiye'deki geleceğinin nasıl şekilleneceğini belirleyen unsurlardan biri olacaktır (Şeker-İş, 2011).

Pankobirlik tarafından 27.02.2012 tarihinde hazırlanan raporda; dünya genelinde şeker sektörü içerisinde yer alan modellerin incelendiği vurgulanarak, pancar üreticilerinin ve şeker işçilerinin yer aldığı bir modelle şeker fabrikalarının özelleştirilmesinin gerektiği dile getirilmiştir. İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde devletin şeker fabrikaları üzerinde belirleyici bir konumunun bulunduğu, Rusya'da özelleştirmelerin ardından şeker fabrikalarının mülkiyetinin %40-50 civarı bir kesiminin işletme yönetim ve çalışanlarına, geri kalanının ise Devlet Mülkiyet Kurulu adı verilen bir kuruma bırakıldığı, Polonya'da şeker fabrikalarının %40'lık bir kesiminin çalışanlara ve pancar üreticilerine özelleştirilerek verildiği, AB ülkelerindeki şeker rejimine yönelik reformların ardından %44 civarında olan kooperatif payının %60'lara kadar yükseldiği, 1970'li yıllarda ABD'deki şeker pancarı endüstrisi içerisindeki çiftçi kooperatiflerinin payının sıfırdan %100'lere ulaştığı Pankobirlik tarafından hazırlanan rapor içerisinde değerlendirilmiştir. Özelleştirme İdaresi tarafından hazırlanan Strateji Raporu'na benzer şekilde, Pankobirlik de hazırladığı 2012 tarihli raporda; pancar üreticisi konumunda yer alan ülkelerin neredeyse tamamında pancar üreticilerinin bir şekilde yönetim içerisinde söz sahibi olduğu ve Türkiye'nin kendine özgü bir modeli geliştirebilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu açıdan; Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), Et ve Balık Kurumu (EBK), Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. Genel Müdürlüğü (TEKEL) gibi başarısızlıkla sonuçlanan özelleştirme örneklerinden bir ders çıkarılması ve kamuya ait şeker fabrikalarının ABD ve AB'deki gibi pancar üreticileri ve şeker işçilerine *işletme hakkının devredilmesi yoluyla özelleştirilmesinin* en doğru çözüm yolu olacağı ifade edilmiştir (Şeker-İş, 2013).

İşletme hakkının devredilmesiyle birlikte; fabrikaların verimli çalıştırılabilmeleri halinde başta ekonomi olmak üzere sosyal politika, bölgesel kalkınma ve toplumsal barışa yönelik olumlu katkıların yanında devlet bütçesine özelleştirmelerden elde edilecek gelire denk bir gelir düzeyi 8-10 yıl gibi kısa bir süre içerisinde sağlanabilecektir. Pancar kaybının minimize edilmesi, pancar ekim alanlarının optimum düzeyde kullanılması, toprağın işlenmesi sürecinde tarım makinelerinin sağlanması, gübre kullanımı açısından AB standartlarının yakalanması, iyi ve kaliteli tohum kullanılarak toprağın sağlıklı bir şekilde çaplanması, yeterli düzeyde sulamanın gerçekleştirilmesi, pancar hasadının maksimum

verimle gerçekleştirilmesi, düşük kapasitelerde çalışan kamuya ait şeker fabrikalarının optimum seviyede çalıştırılmasının sağlanması gibi verimliliği arttıracak pek çok husus yalnızca pancar üreticileriyle şeker fabrikalarının ortak hareket edebilmesi halinde pozitif bir şekilde gerçekleşebilecektir. Bu noktada; Pankobirlik, şeker fabrikalarının işletme alanı dışında kalan arazilerinin satışı, şeker fabrikalarının ise işletme hakkı devri yöntemiyle ilgili devir süresince verimlilik artışının sağlanması halinde mülkiyetiyle birlikte Pankobirlik ve şeker işçilerinin bir arada yer aldığı bir oluşuma devredilmesini talep etmektedir. Bu model; özü itibarıyla hammadde üreten pancar çiftçisiyle onu fabrikada işleyen şeker işçilerinin üretim süreci içerisinde söz sahibi olacağı bir projeyi ifade etmektedir. Hedeflenen modelle birlikte; orta ve uzun vadede şeker sektöründen geçimini temin eden tüm kesimlerin kazançlı çıkacağı, toplumdaki sosyal barışın korunacağı ve devletin hazineden masraf yapmaksızın özelleştirme sonucunda elde edeceği tek seferlik gelirden çok daha fazla gelir elde edeceği görülmektedir (Taşpınar, 2014).

Şubat 2018 tarihinde gerçekleştirilen 14 şeker fabrikasının özelleştirilmesine yönelik ihalelerin ardından kamu şeker fabrikalarının özelleştirilmesiyle ilintili olarak bir basın bildirisi açıklayan Pankobirlik; şeker fabrikalarının özelleştirilmesinin yalnızca basit bir fabrika satışı olarak değerlendirilemeyeceğini ve geniş kitleler üzerinde etkisi olan bir konu olarak görüleceğini ifade etmekte ve bu doğrultuda şeker fabrikalarının özelleştirilmesinin başta pancar çiftçisi olmak üzere Türkiye genelinde tarım ve gıda sektörünü doğrudan ilgilendiren bir durum olarak değerlendirmektedir. En temelde; çabuk bozulabilen bir tarım ürünü olması ve taşımacılık maliyetlerinin tarladan fabrikaya olan mesafe dahilinde giderek artması, kolaylıkla depolanamamasından kaynaklı olarak uzak mesafelerdeki fabrikalara taşınmasının ekonomik görülmemesi şeker pancarının, *pancar çiftçisi açısından bölgesel bir tekel niteliği taşıyan o bölgedeki şeker fabrikasına teslim edilmesini zorunlu kılmaktadır*. Dolayısıyla yetkinlikten uzak bireylerin elinde idare edilebilecek olan şeker fabrikalarının, pancar çiftçisini zarara uğratma, çiftçiyi pancar üretiminden vazgeçirme ve orta vadeli bir zaman dilimi içerisinde şeker fabrikalarının bulunduğu bölgelerdeki pancar tarımını tamamıyla sona erdirmesi potansiyel bir durum olarak görünmektedir. Bu açıdan; şeker fabrikalarının özelleştirilmesi sürecinde, pancar tarımının geliştirilmesini, fabrikaların düzenli olarak çalıştırılmasını ve kar edebilecek kuruluşlar haline getirilmesini dikkate almayan ve doğal tekel özelliğinden kaynaklı olarak çiftçiyi zarara uğratabilecek, münavebeli ekim sisteminin etkin bir şekilde kullanımını göz ardı edebilecek kesimlere şeker fabrikalarının satımı gerçekleştirilmemelidir. Bu noktada; şeker fabrikalarının özelleştirilmesi sürecinde pancar çiftçilerini ve şeker fabrikalarını ortak bir mücadele alanı içerisinde değerlendiren çözümler gerekmektedir. Diğer taraftan; şeker fabrikalarının satış ihaleleri içerisinde yer alan şirketlerin, *şeker fabrikalarının buldukları bölgelerin dışından şeker pancarı temin edebilmesine* olanak tanıyan bir hüküm, pancar çiftçisinin bölgesel pazar garantisinin ortadan kalkmasına ve hem pancar üreticisinin hem de pancar üretiminin negatif yönde etkilenmesine yol açacaktır. Şirketler, bu hükümden faydalanarak ucuz hammadde temini sağlayabilmek adına başka bölgelerin üretim desenlerini ve

münavebeli ekim süreçlerini bozacak ve bu durum; toprak ve yeraltı kaynaklarının hızla tükenmesine, pancar üretiminde çeşitli hastalıklar ve zararlı canlıların ortaya çıkmasına ve bu bölgelerde orta ve uzun vade içerisinde pancar tarımının yok olmasına neden olacaktır. Pankobirlik tarafından dikkatlerin çekildiği bir diğer nokta; özelleştirme işlemi gerçekleştirilen şeker fabrikalarına yönelik dile getirilen *beş yıllık üretim garantisinin ardından sektörün geleceğinin ne olacağı* sorusudur. Beş yıllık sürenin sonunda, şeker fabrikalarının kapatılma ihtimaline yönelik hiçbir engelleyici hükmün yer almaması, özellikle fabrika arazilerinin değerinin fabrikanın kendi maliyetinin üzerinde olduğu kimi örneklerde fabrikaların arazi rantına kurban edilmesine ve kullanım işlemi gerçekleştirilmeyen şeker üretim kotalarının nişasta bazlı şeker üreten fabrikalar tarafından satın alınmasına yol açmaktadır. Böylece; beş yıllık bir sürecin sonunda ortaya çıkabilecek pancar şekeri açığının direkt olarak nişasta bazlı şekerle ikame edilmesiyle *halk sağlığına yönelik problemler* büyüyecek ve başta obezite, kanser, alzheimer, yüksek tansiyon, diyabet vb. hastalıkların görünürlüğü giderek artacaktır (Pankobirlik, 2018b).

Genel itibariyle; bu değerlendirmeler kapsamında Pankobirlik, şeker fabrikalarının özelleştirilmesine karşı olmadıklarını ancak varlık satışı yoluyla gerçekleştirilebilecek özelleştirmelerin süreci içinden çıkılmayacak bir noktaya sürükleyeceğini dile getirmektedir. Dünya genelindeki gelişmiş ülke örneklerine ve şekerin Türkiye’deki stratejik değerine atıfta bulunan Pankobirlik, Türkiye şeker sektörü açısından *Türkşeker bünyesinde yer alan şeker fabrikalarının tümünün, pancar çiftçisi kuruluşlarına işletme devri yöntemiyle özelleştirilmesinin* en uygun model olduğunu düşünmektedir. Şeker fabrikalarıyla kaderinin aynı olduğunu gören pancar çiftçisinin, şeker sektörü içerisinde tarım ve sanayi arasındaki ittifakı kurabilecek en ideal kesim olduğunu vurgulayan Pankobirlik; uygulayacakları modelle birlikte şeker pancarı tarımının sürekliliğini garanti altına alacaklarını ve böylece Türkiye’de doğal şeker üretiminin kesintiye uğramaksızın sürdürülebileceğini ifade etmektedir (Pankobirlik, 2018b).

6. TÜRKİYE ŞEKER SANAYİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİNE ALTERNATİF OLARAK ÜRETİCİ-İŞÇİ DAYANIŞMASININ İMKÂN VE SINIRLILIKLARI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Şeker fabrikalarının özelleştirme sürecinin yoğunlaştığı, Şubat 2018’de yaşanan Türkşeker’e ait 14 şeker fabrikasının özelleştirilmesi karşısında gerek şeker işçileri gerekse de pancar üreticileri gerekli dayanışmayı gösteremedikleri gibi, süreç karşısında kendi çıkarlarını kollamaktan öte bir tavır ya da alternatif bir model iddiasında bulunamamıştır. Pancar üreticileri ve şeker işçilerinin dayanışmasıyla kurgulanabileceği düşünülen alternatif bir model arayışı, araştırma kapsamında yer alan 7 yerleşim birimindeki pancar kooperatiflerinin birim temsilcileri ve Pankobirlik Genel Merkezi bünyesinde yer alan görüşmeci, Şeker-İş Sendikası ve Şeker-İş Sendikası’na bağlı şubelerde yer alan temsilciler, Burdur ve Afyon Şeker Fabrikaları özelinde bölgedeki pancar çiftçileri ve bu fabrikalara mensup şeker

işçileriyle yapılan mülakatlar olmak üzere toplamda 21 kişiyle gerçekleştirilen yüz yüze derinlemesine görüşmeler doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Burdur Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi; üretici-işçi dayanışmasını içeren ve devletin de denetleyici olarak yer aldığı bir modeli savunduklarını, şeker fabrikalarının ne yalnızca kendilerine, ne de pancar üreticileri ve onların temsilcisi olan Pankobirlik'e bırakılmayacağını, aksi takdirde; şeker fabrikalarındaki, işçi alımlarının ve işleyiş metotlarının profesyonellikten ve liyakatten uzak bir şekilde gerçekleştirileceğini dile getirmiştir:

“Öncelikle; üretici-işçi ve devletin bir arada olduğu bir özelleştirme modelini savunuyoruz. Tabii ki; üreticiler ile işçiler arasında kimi zaman yaşanabilecek çıkar çatışmaları ve düşünsel anlaşmazlıklar görülebilecektir. Bu noktada; devletin şeker sektörü içerisindeki varlığını, bu tarz çatışmaların yaşanmaması ve sektörün denetimini sağlayabilmesi için istiyoruz. İşçiler ya da sendika açısından bakıldığında; fabrikanın nasılsa ortağıyım, bugün ben çalışmayacağım demeyecek bir anlayışın geliştirilmesi gerekiyor. Diğer taraftan; Pankobirlik ya da o bölgeden sorumlu birim pancar kooperatifi fabrikayı kendi yönetirse, malum beş tane yönetim kurulu üyesi var ve herkes, akrabalarını işe almaya kalkar, sonucunda kalite düşer. Maalesef, Türkiye’de böyle bir yapı var. Profesyonel bir yöneticilik ve ciddi bir denetleme şart görünüyor. Bu yüzden; devlet, şeker sektöründen çekilmemelidir. Devlet üretmeyecek, yalnızca denetleyecek.” (Görüşmecı 1).

Burdur-Isparta Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi; üretici-işçi dayanışmasının kurgulandığı bir sistemin işleyebileceğini ancak ilk aşamadan itibaren birtakım kural ve kaidelerin belirlenmesinin şart olduğunu, ilgili paydaşların oluşturulacak yapıda ne derece yer alabileceğinin oransal ifadelerle düzenlenmesine ihtiyaç duyulduğunu, devletin, bu oluşum içerisinde mutlaka bir denge unsuru olarak yer alması ve her grubun birbirini frenleyip, dengeleyerek ortak amacın üretim olarak belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir:

“Üretici ve işçi dayanışmasının birlikte kurgulandığı bir sistem pekâlâ mümkün ancak başlangıçtan itibaren, kesin kaide ve kuralların belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin; Pankobirlik’in bu özelleştirmedeki payı %25 olmalı, sendikanın payı yine benzer şekilde %25 olmalı. Özel sektörün payı misal %40 olmalı. Devletin payı %10 olmalı ve bunların toplamı %100’ü oluşturmalı ki; hiç kimse, birbirine üstünlük kurmasın. Devlet, kesinlikle böylesi bir oluşumun içerisinde yer almalı ve oranlar, yüzdelik dilimler önceden belli olmalıdır. Tabii özel sektör mantığı da orada olmalı ki; yalnızca devletin yer aldığı ve tamamen siyasi çıkarlara göre hareket edilerek fabrikalara işçi yığılmasına izin verilmemelidir. Diğer taraftan; özel sektör mantığıyla bu fabrikayı satayım, bu işten vazgeçeyim, başka bir sektöre ya da alana geçiş yapayım vb. durumlar da yaşanmamalıdır. Her kesim, güçler dengesi içerisinde birbirini frenlemelidir. Elbette tüm kesimler, kendi çıkarını korumalı fakat sonuçta ortak çıkar; ne kadar üretildiği ve karşılığında ne kadar gelir elde edildiği olmalıdır.” (Görüşmecı 2).

Burdur Şeker Fabrikası’nda kampanya dönemi sürecinde görüşme gerçekleştirilen şeker işçileri; üretici ve işçi dayanışmasını içeren bir fabrika sistemi fikrinin faydalı olabileceğini ancak bunun sürdürülebileceğine yönelik inançlarının pek de olmadığını, Pankobirlik’in belirli bölgesel birim kooperatifleri dışında, diğer birim kooperatiflerinin, kendi bölgelerindeki şeker fabrikalarını alabilecek gücünün bulunmadığını, şeker fabrikalarının mülkiyetinin yalnızca işçi ya da pancar üreticilerine bırakılmayacağını, Burdur özelinde, sendika şube başkanının, bölgedeki birim kooperatifin yönetim

kurulu üyesi olmasından kaynaklı olarak bu iki kuruluşun çıkarları açısından iç içe girdiğini, genel merkezler seviyesinde ortak hareket etme iradesi olmasa da; Burdur gibi şeker fabrikasına sahip bazı illerde, üretici ve işçi birlikleri arasında yerel bir dayanışma ağının tabandan kurulabildiğini vurgulamıştır:

“Üretici ve işçi dayanışmasının bir arada yürütülebileceği bir fabrika sistemi fikri iyi olabilir ama ben, bunun sürdürülebileceğine pek inanmıyorum. Afyon Şeker Fabrikası, hemen yakın zamanda özelleşti; orada işçiler, sendikali/örgütlü kalabilecekler mi? Arkadaşım, bu şekilde çalışacaksan çalış, çalışmayacaksan çek git diyecekler. Dolayısıyla; fabrika özelleştiği takdirde, örgütlü olamayız. Örgütlü olabilmemize izin vermezler. Fabrika, Pankobirlik bünyesinde olursa belki onlar örgütlenmemize izin verebilirler. Tabii, Mustafa Başkan'ın orada olmasından dolayı öyle bir düşüncem var ancak bu yaşananları gördükten sonra ne olur bilemem. Pankobirlik'in fabrikayı alması, bizim açımızdan sorun değil, sonuçta onlar da çiftçiyle iç içe ve şu an fabrikayı satın alanlardansa Pankobirlik'in fabrikaları alması çok daha iyi olurdu.” (Görüşmeci 3).

“Pankobirlik, işçilerle birlikte birçok fabrikayı satın alsaydı yine de düşüncem değişmezdi. Bu iş, başarılı olur diye düşünebilirdim ancak Pankobirlik'in bu kadar fabrikayı satın almaya gücü yetmez. İşçi sendikaları ise; fabrikaları satın alabilmek için yetersiz bir gelir düzeyine sahip ve diğer taraftan bu fabrikalar, Kardemir'deki gibi tek ayaklı bir sistem değil. Sadece işçiyle yürümez, bunun pancar ektirme boyutu var, köylüyü destekleme olayı var, malum bu ekim işlemleri sırasında köylülere avanslar veriliyor, pancar ekimi kotasına göre küspe teşvikleri yapılıyor, ücretsiz şeker dağıtımları sağlanıyor. Dolayısıyla şeker üretimi, tek başına yürütülebilecek bir sektör değil.” (Görüşmeci 4).

“Pancar kooperatiflerinin, fabrikaları alması en azından üretimin devamlılığını garanti ederdi. İşçiler açısından ekonomik durum ne olurdu ne biterdi, yönetimler nasıl olurdu bilemiyorum, yani gördüğümüz kadarıyla pancar kooperatiflerinin elinde olan fabrikalarda büyük sıkıntılar olduğunu, ben hiç duymadım. Pek çok şeker fabrikasının bulunduğu ilde, sendika temsilcilerimiz ya da şube başkanlarımızla, oralardaki pancar kooperatifleri arasında ilişkiler var. Bizim şube başkanımız, son dönemde Burdur pancar kooperatifi yönetim kuruluna aday oldu ve seçildi. Zaten iç içe kuruluşlar, bir nevi kardeş kuruluşlar gibi olduğumuz için; işte birbirini tanıyan, zaten bizim burada çalışan işçilerimizin büyük çoğunluğu, köylerden gelip çalışan arkadaşlardır, bazıları da pancar üreticisidir. Ürettiğini burada işler. Yani; her ne kadar, Pankobirlik Genel Merkezi'nde böyle bir fikir olmasa da bu yereldeki durumlar kendiliğinden gelişti, tabanda düşünce akışı bu yönde ilerliyor.” (Görüşmeci 5).

Burdur Şeker Fabrikası'nın ekim bölgelerinden biri olan Isparta'nın Atabey ilçesinde gerçekleştirilen görüşmelerdeyse; pancar üreticileri, şeker fabrikalarının özelleştirilse bile üretime devam ettiği müddetçe, kendileri açısından çok fazla sıkıntı yaratmayacağını, diğer taraftan; Burdur Şeker Fabrikası'nın kapatılmasının kendilerinden çok Burdur ve ilçelerini etkileyeceğini, yalnızca fabrikadaki işçilerin değil, bölgedeki pancar çiftçisinden, nakliyecisine çok fazla sayıda kesimin bu sürecin kaybedeni olacağını, fabrikadaki işçilerin, gerçekleştirdikleri eylemlerde yanlarında pancar çiftçilerini bulamadıklarına yönelik serzenişleriyle ilintili olarak; işçilerin bu çağrılarını samimi bulmadıklarını, şeker fabrikalarının; fabrika bünyesindeki işçiler, genel müdürlük gibi kesimler açısından bir rant kapısı haline getirildiğini, çiftçilere, şeker fabrikalarından verilen küspe kartlarının büyük oranda ellerine geçmediğini ve bu kartların başta karaborsada satımı olmak üzere, işçiler tarafından kendilerine avanta haline getirildiğini ve bunun farkında olan az sayıda pancar çiftçisi

bulduğunu, fabrikanın özel sektöre geçmesiyle birlikte bu küspe istihkaklarının da parayla satılacağını ve şeker işçilerinin asıl bu durumdan rahatsız olduğunu dile getirmiştir:

“Türkiye’deki özelleştirmelerin asıl sebebi; devletin, fabrikaları birer yük olarak görmesinden kaynaklanıyor ama halk, bu fabrikalar aracılığıyla geçimini sağlıyor. Şu anki koşullarda şeker fabrikaları özelleştirilse bile, üretime devam ettiği sürece çok büyük sıkıntılar olmayacaktır. Diğer taraftan; Türkşeker’in çok büyük zararları da yok öyle; belki şeker fabrikalarını rehabilite edebilmenin bir yolunu bulabilseler, bu da bir tür çıkış yolu olabilirdi. Kesin olan bir şey varsa o da; fabrikanın kapatılmasının Burdur’un çöküşü olacaktır. Burdur’un ana geçim kaynağı, şeker fabrikasıdır. Kamyoncusu, çiftçisi herkes bundan geçiniyor. İşçiler, eylem yaparken bu kesimler bize destek vermedi şeklinde serzenişte bulunmuşlar. Onlar, bu eylemleri kendileri için yapıyorlar. Çiftçisi, nakliyecisi vs. için değil. Fabrikadaki imkânlardan nemalanıyorlar, fabrikanın özelleştirilmesi gündeme gelince nemalanamayacaklar artık onu düşünüyorlardır. Fabrikalar, rant kapısı. İşçiler, o fabrikalarda iyi de paralar kazanıyorlar. İşçilerin eylem yapmasındaki temel mesele; 2500 lira almak nerede, 15-20 bin lira almak nerede olayı tabii. Öyle bir para almadıklarını düşünebilirsiniz ancak fabrika aracılığıyla elde ettikleri farklı gelir alanları var. Mesela; çiftçilere küspe kartı veriliyor normalde, sizce kaç tanesi elimize geçiyor? Hangi nakliyeler, kimin eline geçiyor? Bazılarımız, bu işin tüm detaylarını biliyoruz da hakkımız olanı alıyoruz; yan köylerdeki, Burdur’un köyleri filan bunları bilmez. Nereye gidiyor bu paralar? Üreticiye verilmesi gereken bu istihkakların, yüzde kaçını ellerine geçiyor, bu işin karaborsası yapılıyor. Bu kartlar, para karşılığında satılıyor. İşçiler de bunu kendilerine avanta haline getirmişler.” (Görüşmecisi 6).

“Çiftçilerin ellerine geçmesi gereken küspeler, kendilerine ulaşmıyor. Kim satıyor o halde bu küspeleri, fabrikadakiler satıyor. İşçiler, eylemleri bunun için yapıyorlar. Özel sektör geldiği zaman bırakır mı küspeleri onlara, bırakmayacak. Küспенin fiyatı ne kadarsa, özel sektör gelip kendisi satacak.” (Görüşmecisi 7).

Şeker-İş Sendikası Genel Merkezi’ni temsilen gerçekleştirilen görüşmedeyse; pancar şekerinin; toprağa ekiminden, hasadına ve fabrikaya nakledilişine kadar pancar çiftçilerinin, şeker üretim sürecinde ise; aralıksız çalışan şeker işçilerinin emeğine dayanan bir ürün olduğu, pancar üreticisi ve şeker işçisinin, üretimi birlikte organize ettiği, dolayısıyla da yönetim yapısının; hem pancar çiftçisi, hem de şeker işçisinin bilgi birikimine ve bu kesimler arasındaki endüstriyel demokrasiye dayanan ilişki modülüne göre kurgulandığı ifade edilmiştir:

“Tüm aşamalarıyla yerli ve milli bir ürün olan pancar şekeri, toprağa ekilmesinden, yetiştirilmesinden, toplanmasından, hasada, fabrikaya nakline, kampanya dönemlerinde 7/24 çalışan işçilerinin özverisine, paketlenmesine, dağıtımına kadar her noktada ülke insanına, ekonomisine değer katan, değer üreten, endüstriyel bir üründür. Şeker üretiminin bu temel üretim yapısı gereği, pancar şekeri üreten dünya ülkelerinde sektörü başarıyla yöneten organizasyon kalıbı; üretici, çalışan ve diğer paydaşların içinde yer aldığı yönetim modelidir. Çünkü şeker üretimi; şeker pancarı üreticisi, çiftçisi ile birlikte organize edilen bir sanayi faaliyetidir. Bu üretim; bir yönü ile tarladaki tarımsal faaliyet, diğer yönüyle de basınç, buhar ve yüksek enerji barındıran makine aksamıyla ağır sanayiye dayanmaktadır. Bu nedenle; yönetim yapısı, mutlaka üretici ve çalışanın teknik bilgi ve tecrübesiyle beraber sosyal diyalog mekanizmasını içermek durumundadır.” (Görüşmecisi 8).

Pankobirlik Genel Merkezi’nde gerçekleştirilen görüşmede; Pankobirlik bünyesindeki şeker fabrikalarında, fabrika yönetimleriyle şeker işçileri arasında herhangi bir sorun yaşanmadığı, bu fabrikalardaki yönetim kurullarının, pancar çiftçileri tarafından seçildiği ve dolayısıyla pancar

üreticilerinin çıkarlarıyla, şeker işçilerinin beklentileri arasında dengenin sağlanmaya çalışıldığı, şeker işçilerinin sendikaları, pancar çiftçilerinin ise; kooperatifleri aracılığıyla her iki toplumsal kesimin de hak ve menfaatlerinin korunabildiği ve iki grup arasında işbirliğinin sağlanmasıyla birlikte üst bir organizasyonun oluşturulabileceği ve bu oluşuma yerelde ticaret ve sanayi odaları gibi kesimlerin de dahil edilebileceği ancak üreticinin mutlaka söz sahibi olduğu bir modelin kurulması gerektiği vurgulanmıştır:

“Bizim fabrikalarımızdaki yönetim süreçlerinde, üretici pozisyonundan gelen yöneticilerle fabrikada çalışan işçiler arasında sınıfsal bir ayrışma yaşanmadığını söyleyebilirim. Bunun en bariz örnekleri; Konya, Kayseri ve Amasya Şeker Fabrikaları’dır. Bu fabrikalarda, hiçbir sorun yaşanmadığı gibi daha samimi ortamlar oluşuyor. Çalışanlarla, fabrikayı yönetenler arasında pek fazla sorun olacağını düşünmüyorum. En nihayetinde; bu fabrikaları yöneten kişiyi de çiftçiler seçiyor. Dolayısıyla; yönetim, fabrikadaki dengeleri korumak durumundadır. Diğer taraftan; işçinin sendikası var. Aslına bakarsanız; kooperatif de bir bakıma sendika gibidir. Üretici ortaklarının sendikası... Sonuçta; iki tarafta, temsil ettiği kesimin hak ve menfaatlerini koruyor. İşçi, bu fabrikaların önemli bir parçası; üretici bu işin hammaddesini sağlayan kesim. İş birliği yapılabilir. Üst oluşum olarak, burada bir organizasyon meydana getirmek gerekiyor. Organizasyonun temsil meselesi nasıl olacak? Bunun son derece adil bir şekilde belirlenmesi gerekiyor. Yerelde ticaret ve sanayi odalarının, katılımcı ve hissedar oldukları bir organizasyon yapısı yaratılabilir ancak üreticinin mutlaka söz sahibi olduğu bir model oluşturulmalıdır.” (Görüşmeci 9).

Dinar Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi; Pankobirlik’in şeker fabrikalarını alarak, pancar çiftçilerinin yönetimi seçimle oluşturduğu bir sistemin, şeker sektörünün geleceği açısından daha faydalı olabileceğini, yönetime dışarıdan gelebilecek etkilerin, fabrika genelinde huzuru bozabileceğini ve çatışmalara yol açabileceğini, pancar üreticileri ve devletin, yönetim içerisinde yer almasının şart olduğunu ancak diğer taraftan; şeker işçilerinin, üreticinin yaşadığı sıkıntıları bilemeyeceğinden, karar alma süreçlerine dâhil edilmemesi gerektiğini, işçilerin yönetim içerisinde yer aldığı bir düzende pek çok aksaklık yaşanabileceğini dile getirmiştir:

“Özelleştirmenin gerçekleşmesi halinde, fabrikada yeni bir yönetim oluşur ve süreci idare eder. Pankobirlik’in fabrikaları alarak, pancar çiftçisiyle birlikte yönetimi idare etmesi daha çok katkı sağlar. Dışarıdan yönetime müdahaleler başlarsa; zamanla fabrikadaki huzur ortamı bozulabilir ve farklı çatışmalar yaşanabilir. Üretici-işçi ve devlet modeli olarak betimlenen modelin, nasıl işleyebileceğini bilemiyorum. Benim kişisel fikrim; işçinin yönetim yapısı içerisinde olmaması yönünde; üretici ve devlet ayağı olsun ama işçi, ne diye üretimde yer alsın. İşçi; üretimin maliyetini, zahmetini bilmez. Fabrikaya gelen pancarı, işlemediğini bilir. Zamanı geldiğinde; fabrikada küspe dağıtımı, istihkak meselesi, firelerin ve şeker oranının gündeme gelmesi gibi birçok sorun ortaya çıkacaktır. İşçinin, bu konularda söz sahibi olması gerekmiyor; gerekirse sistem farklı şekillerde işleyebilir.” (Görüşmeci 10).

Uşak Şeker-İş Sendikası İl Temsilcisi; Uşak Pancar Ekicileri Kooperatifi’nin, Uşak Şeker Fabrikası’nın işletim hakkının pancar kooperatifine verilmesini talep ettiğini ve sendika olarak kendilerinin süreçten dışlandığını, pancar kooperatifinin, fabrikayı almaya yönelik net bir planının olmadığını bu açıdan; Uşak’taki birim pancar kooperatifinin, fabrikayı işletmeye yönelik açıklamalarını samimi bulmadıklarını, Pankobirlik’in, pancar üreticilerini temsil etmenin çok ötesinde, pancar

üreticisinden çok daha fazla ortağıyla birlikte artık bir tür tarım kredi kooperatifi haline geldiğini ve yaşanan özelleştirme süreci boyunca oldukça sessiz kaldıklarını ifade etmiştir:

“Uşak Şeker Fabrikası'nın kampanya dönemi açılışında, Uşak Pancar Ekicileri Kooperatifi Başkanı'nun konuşması da vardı. Kendisi şöyle bir ifade kullandı: “Biz, istiyoruz ki, fabrikalar bize verilsin, biz çalıştıralım.” Ama hangi planlarla, hangi bütçeyle, nasıl çalıştıracaklarını bilmiyorlar. İşçilerden (sendikadan) arındırılmış bir fabrika bize teslim edilsin, biz buraları işletelim, kar edersek ederiz, edemezsek de ertesi sene kilidi vururuz. Bu fabrikayı işletmek için işçilere ihtiyaçları var. Şeker işçisini ya da Şeker-İş Sendikası'nı kendilerine rakip olarak görmelerinin bir anlamı yok. Biz; bu sektör çalışırsa varız, var olacağız. Uşak Şeker Fabrikası'na bağlı pancar ekicisi 5 bin-6 bin insan varsa, Pankobirlik'in üyesi 15-20 binlere ulaşmış. Pankobirlik, pancarla ilgisi olmayan bölgelerde, tarımsal faaliyet gösteren yerlerde gübre satışı, hortum satışı, mazot satışı, ekipman satışı, traktör satışı gerçekleştiriyor. Pankobirlik, artık bir ticari kuruluş olmuş. Pancar Ekicileri Kooperatifi; pancarla ilgisi olmayan bir çiftçi kuruluşu, bir nevi tarım kredi kooperatifi haline dönüşmüş. Şeker fabrikaları satılırken, bu sürecin olumsuz yönleriyle ilgili olarak, çıkıp meydanlarda ellerine mikrofonu alıp ya da basın karşısına geçip en ufak bir demeç bile vermediler. Bu açıdan; Pankobirlik'in çaba gösterdiğini falan düşünmüyorum hatta bu fabrikalar satılamazsa bize kalır mantığıyla hareket ettiler.” (Görüşmecisi 11).

Uşak Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi; şeker fabrikalarının asıl sahiplerinin pancar üreticileri olduğunu ve çiftçilerin üretimi bırakması ya da hammaddeyi fabrikaya teslim etmemesi halinde, şeker fabrikalarının çalıştırılabilmesinin mümkün olamayacağını, işçi kesiminin yönetim kurullarında temsil edilmesinin; işçilerin politik düşüncelerden etkilenebilme ve yönetim kademelerinde yaşanabilecek profesyonellikten uzak davranışlardan kaynaklı olarak sorunlar yaratabileceğini vurgulamıştır:

“Bahsettiğiniz şekilde bir yönetim yapısı kurulabilir mi ya da bunun yasal prosedürleri nasıldır, onu tam bilemiyorum. Ancak; en temel ifadeyle şeker fabrikalarının asıl sahibi pancar üreticileridir, yani çiftçilerdir. Çünkü üretici, pancarını üretmese, fabrikaya teslim etmese, ulaştırmasa bu fabrikaların çalıştırılabilmesi mümkün değildir. Bana göre; işçiler, ister kooperatif şeklinde örgütlenirler ki; işçilerin sendikası zaten bir nevi onların kooperatifi gibi bir şeydir. Sendika elbette ki; fabrikadaki işçinin hakkını arayacaktır zaten kendi varlık sebebi de budur; ancak sendikanın, fabrika yönetim kurulunda yer almasına gerek olduğunu düşünmüyorum. Bir insan; hem işçi, hem de işveren olamaz. Her kesim, kendi grubunun çıkarını koruyup buna göre politika üretmek zorundadır. Sendikalar, politik düşüncelere açık ve yönetsel yapıları kötü yönetebilecek kurumlardır ki; Kardemir'de buna yönelik sorunlar olmuştu diye hatırlıyorum. Dolayısıyla; yönetim kurulu, fabrikanın asıl sahipleri olan çiftçilerin elinde olmalıdır.” (Görüşmecisi 12).

Afyon Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi; üretici ve işçi dayanışmasıyla oluşturulabilecek bir modelin devlet denetiminde başarılı olabileceğini, oluşturulacak modelde yer alacak toplumsal kesimlerin hisse ağırlıklarının dengeli olması gerektiğini, genel merkezler seviyesinde; gerek Pankobirlik, gerekse de Şeker-İş Sendikası arasında özelleştirme sürecinde ortak bir program oluşturulmaya çalışıldığına inandığını ancak Pankobirlik'in, özelleştirmeler karşısında cılız tepkiler üretmesinin kendilerinde hayal kırıklığı yarattığını dile getirmiştir:

“Böylesi bir oluşum, kimlerle kurulabilir: Pancar üreticileri, şeker işçileri, sivil toplum örgütlerinden katılmak isteyenler. Fakat devletin de kesinlikle bu işten elini çekmemesi lazım.

Neden, devlet bu işten elini çekmemeli? Eğer; bu fabrikaları alan kurumlar, herhangi bir hata yaparsa; devlet, bu sürece müdahale edebilsin ve yanlışların devam etmesi halinde bu fabrikaları geri alabilsin. Böylesi bir şirket yapısı oluşturulduğunu farz edelim. Kar marjı artış gösterebilir ya da birbirlerinin hisselerini satın alarak farklı gruplar diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışsın, ağırlıklar dengeli olsun. Böylesi bir modelin bozulmaması için politikalar oluşturulmalıdır. Pancar kooperatiflerinin, bu modelin içerisinde mutlaka olması gerektiğini hepimiz biliyoruz. Eğer; memlekette pancar ekilmezse bu fabrikalar nasıl çalışacak, nasıl işleyecek? Biz, sendika olarak gerekli çalışmaları yaptık ama maalesef hiçbir zaman bizi dinlemediler. 14 fabrikanın satışına izin verildi ve şu anda daha kampanyalar başlamadan insanlar feryat etmeye başladı.” (Görüşmeci 13).

Afyon Şeker Fabrikası’nda çalışan ve özelleştirme sürecinin ardından iş akdi feshedilerek zorunlu emekliye ayrılan bir şeker işçisiyle gerçekleştirilen görüşmede; Şeker-İş Genel Merkezi’nin, özelleştirmeler karşısında işçi-üretici ve denge unsuru olarak devleti bir araya getirebilecek alternatif bir modeli olduğu, bu modelin; gerek sendikaya ait dergilerde, gerekse de basında anlatılmaya çalışıldığı ancak hükümete, bu konuda yeterince etki yapılamadığı, üstelik fabrikaların özelleştirilme süreciyle birlikte yurtdışından şeker ithal edilmesine yönelik düzenlemelerin çıkarılmasıyla, şeker fabrikalarının geleceğinin belirsizliğe sürüklendiği ve bu durumun şeker fabrikalarını satın alan özel sektörün zaman içerisinde bu fabrikaları kapatmasına yol açacağı ifade edilmiştir:

“Genel Merkezimizin, özelleştirmeler karşısında şeker sektöründe işçi ve çiftçiyi bir araya getirebilecek bir çalışması vardı. Kooperatif şeklinde; üretici, işçi ve hükümetin bir araya geldiği üçlü bir yapılanma şeklinde düşünülen bu çalışmayı gerek dergilerimizde gerekse de basında anlatmaya çalıştık ancak karşınızdaki güçlü bir hükümet olunca ne yapmaya ne etmeye çalışsanız olmuyor. Hükümet ne düşünüyor, bilmiyoruz ama bunun altından farklı şeyler çıkacak gibi görünüyor. Fabrikaları özelleştirmeye çıkardılar, hemen akabinde; 320 bin ton şeker ithal edildi. Bütün fabrikaların ambarları tika basa şeker dolu ancak biz, dışarıdan şeker alıyoruz. Fabrikaları satın alan özel sektör depolarını şekerle dolduracak, diğer taraftan; dışarıdan gelen şeker tabii ucuz olacak, ben tüketici olarak dışarıdan geleni mi alacağım, yoksa buradakini mi? Tabii ki dışarıdan geleni alacağım. Vatandaş olarak cebime uygun olan dışarıdan gelense, onu alırım. Hal böyle olunca; Doğu Gıda, burada şeker üretecek ama şekerini satamayacak. Çiftçiye, benim ambarlarım şeker dolu; sen, pancar ekme artık diyecek. Pancar ekilmeyince de ister istemez fabrika çalışmayacak. Yani; bu ithal şeker olayının sonucunda olacak şey, fabrikaların çalışmamasıdır.” (Görüşmeci 14).

Afyon Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi; şeker işçisini ve pancar çiftçisini fabrikanın geleceğine bağlayabilecek bir modelin olmaması halinde; şeker işçilerinin, 4-b statüsü ile başka kamu kurumlarına geçebileceğini, pancar çiftçilerinin ise; pancar ekmekten vazgeçerek, bölgeye uygun farklı ürünler arayışı içerisinde davranacağını, Şuhut bölgesinde, pancar üretiminin yerini yoğun bir patates üretiminin almaya başladığını ve Afyon Şeker Fabrikası’nın özelleştirilmesinden bu yana pancar üreticilerinin, kotalarının çok daha altında bir üretim gerçekleştirdiğini, en nihayetinde şeker sektöründeki tüm üretici kesimleri kapsamayan bir modelin başarıya ulaşmasının mümkün olmadığını ve şeker fabrikalarının kaderinin, pancar üreticileri ve şeker işçilerinin elbirliğiyle üretimde bulunarak, fabrikaları sahiplenmesine bağlı olduğunu vurgulamıştır:

“Afyon Şeker Fabrikası’nda çalışan işçiyi maaşını alan adamdan öte bir olgu haline getiremezsek, memuru benzer şekilde maaşını alan adamdan fazlası haline dönüştüremezsek,

çiftçiye pancarını üretip parasını alan konumundan daha öteye geçiremezsek; fabrika satılırken, işçi yıllık maaşına bakar, ben bugün şeker fabrikasındaysam, yarın başka bir fabrikada çalışırım; çiftçi de ben artık pancar ekmiyorum da buğday ekiyorum, patates ekiyorum yine paramı alırım der, gelecek yıl başka bir ürün yetiştiririm düşüncesine girer. Üreticiler, şeker pancarından yavaş yavaş başka ürünlere kayıyor. Şuhut'ta şeker pancarı eken bir adam, bu sene Doğuş Yiyecek ve İçecek Grubu'na kızdıysa pancar ekmeyecek, patates ekecek ve pancardan alacağı parayı, patatesten alacak. Fabrika satıldı, umurunda olmayacak. Bu durumun çiftçinin umurunda olması için, o fabrikayla bir bağlantısı olması gerekiyor. Dolayısıyla bu modelde; burayı sahiplenecek, fabrika benim dedirtecek bir sistemin kurulması gerekiyor. Böylesi bir düşünce gelişmezse; tabii işçiler 4-b'ye geçerim ne olacak, çiftçiler de; şeker fabrikaları satılırsa satılsın, kapanırsa kapansın diye düşünürler. Benim düşüncem; adı ne olursa olsun sonuçta herkesin kazanacağı ve herkesin sahipleneceği bir model olursa başarılı olunabilir. Fabrikada kurulacak sistem ne olursa olsun; biz, ülke olarak üretmek zorundayız, her zaman için üretime yönelik faaliyet yapmamız gerekiyor.” (Görüşmeci 15).

İlgın Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi olan ve aynı zamanda Akşehir-İlgın Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilciliği görevini de yürüten görüşmeci; üretici-işçi ve devletin dengesi sağlayıcı bir şekilde yer aldığı modelin, Avrupa ülkelerinin pek çoğunda uygulandığını ve Avrupa'da sosyal hakların gelişimiyle de bağlantılı olarak oradaki çalışanların, üretiminde yer aldığı tüm süreçlerden pay alma eğiliminde olduklarını, Türkiye'de özellikle de şeker sektöründeki üretim yapısının, üretim içerisinde yer alan tüm toplumsal kesimlerin pay alabilmesi açısından uygun özelliklere sahip olduğunu, şeker fabrikalarındaki üretim sürecinde yaşanabilecek problemleri, şeker işçilerinden daha iyi kimsenin bilemeyeceğini ve dolayısıyla şeker işçilerinin ve onları temsil eden sendikaların, üretim ve yönetim süreçlerinden uzak tutulamayacağını, devletin ise; bu süreçte şeker sektörü içerisindeki farklı çıkar gruplarının isteklerini dengeleyebilecek ve yönetimlerde görülebilecek düzensizliklere yeri geldiğinde müdahil olabilecek şekilde sistemin içerisinde bulunması gerektiğini dile getirmiştir:

“Bu bahsettiğiniz model; KİT'lerde daha önceki yıllarda denenmiş; şu anda Avrupa'da birçok işyerinde bu tarz örnekleri görebiliyoruz. Avrupa memleketlerinde sosyal politikalar ağırlıkta olduğu için insanlar, bir şeyler üretiyorsa ondan bir pay almaları gerektiğini düşünerek olaylara bakıyorlar. Türkiye'de böyle bir şey ne kadar olur ne kadar olmaz. Üreten, emek sarf eden insanları yok saymamanız lazım, sizin ürettiğiniz değeri ya da kaliteli bir ürünü asıl ortaya çıkaran, işçilerdir. Siz, belki işi planlayabilir, programlayabilirsiniz, yatırım yapabilirsiniz ama sonuçta insan unsuru önemli, yok saymamak lazım. Tabii ki; devlet, denetim mekanizmasını çok iyi oluşturmalı, insanların keyfiyetine bırakmamalıdır. Kurumların daha iyi çalışmasının teşvik edilmesi, planlamaların üst düzeyde yapılması lazım ki; fabrikadaki üretim miktarı arttırılabilsin. Dolayısıyla bunu gerçekleştirmenin yolu, diyalogdan geçiyor. Üreticisi, işçisi, sendikası, işvereni, devleti tüm süreci birlikte planlamalıdır.” (Görüşmeci 16).

Konya Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi; üretici-işçi dayanışmasının oluşturulduğu şeker fabrikalarında daha üretken bir modelin kurulabileceğini, bazı bölgelerdeki sendika temsilcilerinin, pancar kooperatiflerinde yönetim kurulu üyesi olduklarını ancak kendisinin, böylesi bir ilişki ağı içerisinde olmadığını, diğer taraftan; hem şeker işçisi, hem de pancar çiftçisi olan mevsimlik işçilerin de bulunduğunu ve böylece iki kurum arasındaki ilişki ağının doğal olarak kurulduğunu, ilerleyen süreçlerde; Konya Şeker Fabrikası'nın yönetim kurulunda işçileri temsilen yer almaktan memnun olacağını ancak henüz kendisini, böylesi bir görev için yeterli düzeyde görmediğini, bazı pancar

kooperatiflerinin, işçilerin yönetimde yer almaması gerektiğine yönelik söylemlerinin ise; eski tip sabit fikirli yönetim anlayışlarının bir ürünü olduğunu ve işçilerin, yönetim süreçlerinde yer alması halinde üretimden kaynaklı problemleri daha ilk aşamalardan rahatlıkla çözebileceklerini ve bu durumda; kazananın yine şeker fabrikalarının kendisi olacağını ifade etmiştir:

“Üretici-işçi dayanışmasının görüldüğü bir fabrika gayet güzel bir şekilde işleyebilir. Bazı bölgelerdeki sendika temsilcisi arkadaşlarımızın, o bölgelerdeki pancar kooperatiflerinde yönetim kurulu üyesi olduklarını biliyoruz. Konya bölgesinde ise; bu tarz bir ilişki ağıımız yok. Ben, Pankobirlik üyesi değilim ama fabrikada çalışıp, hem Şeker-İş’e, hem de bu bölgede pancar üreticisi olmaktan kaynaklı olarak Pankobirlik’e üye olan arkadaşlarımız illaki vardır. Hemen hemen fabrikanın yarısı, muhtemelen böylesi bir ilişki ağının içerisinde. Konya ve Çumra Şeker Fabrikaları’nın yönetim yapıları içerisinde şeker işçilerini temsilen yer almayı tabii ki ben de çok isterim. Şu an için böylesi bir girişimimiz olmadı. Şeker-İş Sendikası olarak; bizim politikamız önce üretim yani fabrikanın daha fazla nasıl üretebileceği, sonrasında ise sendikacılık gelir. Fabrika üretim yapmadıktan sonra, fabrika kötüye gittikten sonra bizim burada sendikacılık yapmamızın da bir anlamı olmaz. Bazı pancar kooperatifleri; eski tarz, kendi fikirlerini sabitlemiş şekilde, bu modele ön yargıyla bakıyorlar. Fabrikalarda, işçinin bütün her şeyini bilen, işçiyle sürekli birlikte olan, bütün sorunlarıyla ilgilenen, onları yönlendirebilecek olan biziz. Bu açıdan; bize pozitif anlamda bakılması halinde, el ele verdiğimiz zaman güzel sonuçlar alacağımıza inanıyorum. Yönetimde mutlaka bir işçi temsilcisi, sendikacı olmasına da gerek yok, sıradan bir arkadaşımızın fabrika yönetiminde olması bile çok daha sağlıklı sonuçlar meydana getirebilecektir.” (Görüşmecisi 17).

Eskişehir Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi; Pankobirlik ve Şeker-İş Sendikası’nın birlikte hareket edebileceği bir modelin kurulabileceğini ancak bu modelin karşılıklı güvene dayanması gerektiğini, pancar çiftçileriyle şeker işçileri arasında karşılıklı güvenden ziyade bir çatışma görüldüğünü, pancar ekicileri, işçilerin kendilerinden daha fazla para kazandıklarını, üretimin asıl yükünü kendilerinin çektiklerini ifade ederken, diğer taraftan; şeker işçileriyle, pancar üreticilerinin fabrikadaki şeker üretiminin işleyiş dinamiklerinden oldukça uzak olduklarını, teknolojiye değişimlerle birlikte üreticiyle işçi arasındaki üretim ilişkisinde kopukluklar görüldüğünü, Pankobirlik’in yalnızca pancar üreticilerini temsil eden bir kooperatif olmaktan çıktığını, yaşanan özelleştirme sürecinin başarıyla tamamlanabileceğini düşünmediğini ve özelleştirilen fabrikaların önümüzdeki yıllarda Türkşeker bünyesine geri verileceğine inandığını vurgulamıştır:

“Pankobirlik ile Şeker-İş’in ortak hareket edebileceği bir sistem, elbette ki işleyebilir fakat bu ilişki ağının, güven esaslı olması gerekir. Eskişehir Şeker Fabrikası bünyesinde bahsedilen işçi sayısı 304, bunun yanına çiftçi sayısını da koyarsak bütün bu insanların birbirine güvenmesi lazım, kimsenin birbirinin kuyusunu kazmaması gerekiyor. Ülkemiz şartlarında bu mümkün mü? Çiftçiler ve işçiler arasında bir çekişme var. Zihniyet şu; işçiler, bizden daha çok para alıyor, bu yüzden fabrika özelleşsin diyorlar. Diğer taraftan; bu insanlar, pancarın sadece tarladan kapıya kadar getirilme sürecini biliyorlar, içerideki işleyişi bilmedikleri için böyle düşünüyorlar. Şekeri, çayın yanında gören adamlar bunlar, fabrikadaki üretim aşamalarını bilmiyorlar. Kullandığımız kireç taşı, şekeri beyazlatmak için kullandığımızı düşünenler bile var. Bu kişilere; bu aşamaları izah etmek o kadar zor ki; her iki taraf da benim emeğim daha fazla şeklinde düşünüyor. Tüm kesimlerin bilinçli olması lazım ki; ortak hareket etme gibi bir durum söz konusu olabilsin. Pancar çiftçisiyle, şeker işçisi arasında ortak bir irade ya da birliktelik nasıl sağlanabilir zor bir soru ama beraber hareket ederek sağlanması gerekiyor. Herkes işinin oluruna bakıyor ancak özelleştirmelerin sonuçlarını önümüzdeki zamanlarda

göreceğiz. İlerleyen yıllarda, bu özelleşen fabrikaların Türkşeker bünyesine geri döneceğini düşünüyorum.” (Görüşmeci 18).

Eskişehir Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi; Eskişehir Şeker Fabrikası'nın satılmasına yönelik kararın verilmesinin ardından fabrikayı nasıl alabileceklerine dair analizler yaptıklarını, bu süreçte sendikanın yerinin ne olabileceği ya da hisse dağılımının nasıl gerçekleşebileceğine dair belirli düşünceleri bulunduğunu ve bu düşüncelerin, fabrikanın satımına yönelik kararın alınmasından itibaren alternatifler halinde değerlendirilebileceğini dile getirmiştir:

“Fabrikanın satılmasına yönelik kararın alınacağı gün geldiğinde; sendika ile nasıl alınabilir, hissedar dağıtımı nasıl belirlenebilir, bunun çalışmalarını zaten yaptık. Biz, modeller üzerinde elbette ki duruyoruz ama bu modellerin daha kesin olanı, bu özelleştirme süreci açıldığı zaman değerlendirilebilecek bir durum. Çünkü özelleştirmeler, bazen fabrika bazlı gerçekleştirildi, bazen de fabrikaların paket şeklinde, portföyler halinde özelleştirileceği söylendi. Satışa çıktığı zaman; her türlü alternatifi değerlendireceğiz.” (Görüşmeci 19).

Kütahya Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi; Şeker-İş Sendikası olarak; Pankobirlik'in mücadele etmekten kaçındığı pek çok sorunla bizzat kendilerinin ilgilendiğini, sendika temsilcisi olan bazı arkadaşlarının aynı zamanda Pankobirlik bünyesindeki birim kooperatiflerde yönetim kurulu üyesi olduklarını ve bu durumun Pankobirlik camiasının genelinde rahatsızlığa yol açtığını, diğer taraftan; pancar ekicileri kooperatiflerinde yönetim kurulu başkanlığı yapan bazı isimlerin, pancar üretimiyle alakası olmayan kesimlerden meydana geldiğini, Pankobirlik'in talep ve politikalarından rahatsızlık duyulması halinde; kimi zamanlarda Tarım Bakanlığı'nın denetlemeleri üzerinden gözdağı verilmeye çalışıldığını, Pankobirlik'in şeker fabrikalarının özelleştirilmeye çalışıldığı böylesi bir dönemde; Soma ve Kangal ilçelerindeki enerji santrali ihalelerine girmesinin şaşkınlıkla karşılandığını ve bu durumun; Pankobirlik'i finansal olarak zor duruma soktuğunu ve bu yüzden özelleştirme ihaleleri sürecinde Turhal Şeker Fabrikası dışında bir tane bile şeker fabrikasını satın alamadıklarını ifade etmiştir:

“Biz, Şeker-İş Sendikası olarak; Pankobirlik'in üstlenmekten kaçındığı pek çok misyonu, bu süreçte üstlendik. Bu açıdan; bizlerin, Pankobirlik Yönetim Kurulları'na girmemizden rahatsızlar. Çünkü biz, kendimizi yetiştirerek geldik. Ilgın'da Yusuf abi, Afyon'da Şükrü abi, işte Burdur'da Mustafa var yine bizim, o yeni dâhil oldu bu pancar kooperatifi yönetim kurulu üyeliğine filan, biz de sisteme bu arkadaşlarımızı, monte etmeye çalışıyoruz. Çünkü şekerin nasıl üretildiğini, nasıl pancar ekildiğini biz, iyi biliriz. Üretimin ne kadar değerli olduğunu biliriz. Ama hiç pancar üretimiyle, pancarla alakası olmayan adamlar; pancar ekicileri kooperatiflerinde yönetim kurulu başkanları. Yani bu mantıklı mıdır sizce? Sonraki süreçte ne oldu, Recep Bey'e dediler ki; Soma'daki termik enerji santralini alacaksın, Sivas'ta Kangal'daki santrali alacaksın dediler, almazsan sen bilirsin dediler. Yani, pancar kooperatifinin enerji sektöründe ne işi var? Pankobirlik'i kooperatif olmaktan çıkarıp, şirkete dönüştüren bir mantık var git gide yerleşen, işte bunu bir güç yapıyor. Senin sektöründe fabrikalar özelleştirme kapsamında, sen eğer alacaksan enerji santrali değil, bu fabrikaları alacaksın. Senin amacın çiftçiye yönelik olmalı, maden ya da enerji üretimi değil. Şimdi çok zor durumda Pankobirlik de, Konya Şeker'de. Rahat değiller öyle eskisi gibi trilyonlarca lira yok. Bu ihalelere girince, finansal olarak da zora girdiler tabii. Özelleştirme ihalelerinden bir tanesine bile giremediler, çünkü paraları yok girebilecek. Bir sektörde, kooperatif olarak Pankobirlik yani pancar ekicileri kooperatifi, bir tane fabrikayı satın alamaz mı? Yani; bu işi, en iyi bilenler sizlersiniz; enerji sektöründe sizin ne işiniz var, Allah aşkına!” (Görüşmeci 20).

Kütahya Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi; üretici-işçi dayanışmasının var olduğu bir modeli benimsediklerini ancak sendikanın, bir yönüyle işçilerin hak ve menfaatlerini savunurken, diğer taraftan; fabrikanın üretim sürecine devam edebilmesi açısından optimum düzeydeki çalışan sayısına ve verimlilik seviyelerine dikkat etmesi gerektiğini, bu duruma dikkat edilmemesi halinde, fabrikanın mülkiyeti; pancar kooperatifi, sendika ya da herhangi bir şirketin elinde de olsa, fabrikanın batmaya mahkum olduğunu, sendikanın, böylesi bir modelde yer almasının elbette ki önemli görüldüğünü ancak sendikacıların da fabrikanın gerçeklikleri üzerinden taleplerde bulunmaları gerektiğini vurgulamıştır:

“Üretici-işçi birlikteliğini temel alan bir modele yönelik elbette ki Pankobirlik’in resmi bir görüşü var, diğer taraftan ise; gerçekleri konuşmak lazım. İşçinin ve üreticinin yönettiği fabrikalar istiyoruz ama bunu yaparken, olaya işin sendika boyutundan bakmamız gerekiyor. Sendika, işçi haklarını savunmak için kurulmuş bir kurumdur. İşçinin haklarını savunmak zorundadır. Eğer; siz, fabrikanın devam etmesini sağlamak istiyorsanız, optimum çalışan sayısını bulmanız lazım, yani işçi giderlerinin optimum noktasını bulmanız gerekiyor. Böylece ne fabrikaya zarar vereceksiniz ne de işçiye zarar vereceksiniz çünkü o fabrika, varlığını devam ettirdiği sürece, oradaki işçi de parasını alabilecektir. Ama siz; 200 kişinin çalışacağı fabrikaya, 1000 kişi koyarsanız ve bu fabrika, devletin fabrikası değil de özel bir fabrikaysa yani sahibinin kim olduğunun önemi yok; pancar kooperatifi, sendika veyahut şahıs, şirket, firma hiç önemli değil, o fabrika elinde sonunda batar. 1000 kişiye siz, iş sağlayacağım diye uğraşırken işini devam ettirecek 200 kişinin de işine mal olursunuz. Bunu çok iyi dengeleyebilmek lazım ve sendikanın olduğu yerde bunu dengeleyebilir misiniz? Çok zor. Ben, sendika bu işin içinde olmasın demiyorum, olsun ama bu açıdan bakabilmeleri şartıyla.” (Görüşmeci 21).

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Üretici-işçi dayanışmasının birlikte kurgulanmasını hedefleyen ve pancar çiftçileri ile şeker işçilerini ortak bir irade altında bütünleştirmeyi amaçlayan yeni bir tür kooperatifçilik alternatifi; tabanda belirli görünüşleriyle mümkün olmakla birlikte üst örgütlerin mevcut bakış açısıyla pek de mümkün görünmemektedir. Mevcut durum içerisinde böylesi bir alternatif kooperatifçilik düşüncesinin yeterince etkin olamamasında gerek Pankobirlik ve Şeker-İş Sendikası’nın, şeker fabrikalarının özelleştirmesi karşısındaki pasif tutumları ve özelleştirmeleri yaşadığımız neo-liberal çağın bir gerçeği gibi gören kabullenici tavırları, gerekse de devletin sınıfsal konumlanışının farkında olmayan ve onu yalnızca denge unsuru olarak değerlendiren düşünce yapıları etkin olmaktadır. Bununla birlikte; özellikle Burdur Şeker Fabrikası’nın özelleştirme süreci içerisinde hem Şeker-İş Sendikası’nın yerel şubesinin, hem de Pankobirlik’in birim pancar kooperatifinin ortak bir iradeyle hareket etmeye çalışması, yine; Burdur, Ilgın, Kütahya, Afyonkarahisar’daki sendika şubelerinde yer alan ya da daha önce yer almış temsilcilerin aynı zamanda Pankobirlik’e bağlı birim kooperatifler içerisindeki yönetim kurullarına girmeleri, iki üretici örgütü arasında girift ilişkilerin var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum; Pankobirlik’in kendi iç dinamikleri içerisinde bir tür dönüşüm mücadelesi haline gelme ihtimali taşımakla birlikte aynı zamanda şirketleşen kooperatif anlayışından pay alma kaygısını da taşıyabilmektedir.

Bu açıdan; yeni bir tür kooperatifçilik anlayışının şeker sanayii içerisinde gelişebilmesi noktasında, şeker işçileri ve pancar üreticilerinin taban demokrasisi içerisinde oluşturabilecekleri katılımcı, fabrika içerisinde işyeri demokrasisine dayanan karar alma süreçlerinin her aşamasında ortak bir iradeyle hareket edilen ve yalnızca şeker işçilerinin ve pancar üreticilerinin değil, yan sanayileriyle birlikte tüm toplumsal kesimlerin bu süreçten pay alabilecekleri bir sistemin kurulması, Türkiye’de şeker fabrikalarının geleceği açısından elzem görünmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇSHB (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) (2003). *İşçi sayıları ve sendikaların üye sayıları hakkında tebliğler (2003-2020)*. Erişim adresi <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/sendikal-istatistikler/isci-sayilari-ve-sendikalarin-uye-sayilari-hakkinda-tebligler/>
- AÇSHB (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) (2021). *İşçi sayıları ve sendikaların üye sayılarına ilişkin 2021 Ocak ayı istatistikleri yayımlandı*. Erişim adresi <https://ailevecalisma.gov.tr/cgm/duyurular/isci-sayilari-ve-sendikalarin-uye-sayilarina-iliskin-2021-ocak-ayi-istatistikleri-yayimlandi/>
- Avcı, S. (1996). Türk şeker sanayiinin kuruluş ve gelişmesinde devletin etkisi. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 4, 291-302.
- Aytüre, S. (2004). *Avrupa Birliği'ne uyum açısından Türkiye'nin şeker üretim ve ticaret politikaları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Başbuğ, A. (2014). Şeker sektörü için önerdiğimiz model kooperatif ve anonim şirket modelidir. *Şekerin geleceği III: Uluslararası Şeker Sempozyumu* içinde (25-30. ss.). Ankara: Şeker-İş Sendikası Yayını.
- Demirci, S. (2003). *Şeker kanunundaki değişikliklerle olası etkilerin ekonomik analizi*. Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Deutsche Welle Türkçe. (2018). *Tatsız bir özelleştirme öyküsü: Şeker fabrikaları*. Erişim adresi <https://www.dw.com/tr/tatsiz-bir-ozellestirme-oykusu-seker-fabrikalari/a-46783205>
- Erdinç, Z. (2000). *Şeker pancarı ziraati ile şeker sanayinin ekonomik gelişmeye etkileri: Türkiye uygulaması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Fedai, R. (2016). Bir politika alanı olarak şeker ve şeker pancarı. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 9(28), 455-471.
- Geerdes, T. (1966). *Ana besin maddelerinden şeker ve tarihi*. (Çev. Gökdağ, C.). Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayınları.
- Güven, E. (1967). *Türkiye şeker sanayiinde işgücünün sosyal politikası*. Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Hürriyet. (2018). *Özelleştirilen 13 şeker fabrikasından sadece 7'si devredildi*. Erişim adresi <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ozellestirilen-13-seker-fabrikasindan-sadece-7si-devredildi-40909551>
- ISO (International Sugar Organization) (2017). *About sugar*. Erişim adresi <https://www.isosugar.org/sugarsector/sugar>

- Kıymaz, T. (2003). Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye’de şeker politikaları. *AB genişleme sürecinde Türkiye: Tarımsal ve Kırsal Politikalar Sempozyumu* içinde (1-24. ss.). Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/fe77ac7060e716f_ek.pdf?tipi=14&sube=
- Menden, E. (1979). Şeker. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 141, 34-40.
- Mintz, S. W. (1997). *Şeker ve güç: Şekerin modern tarihteki yeri*. (Çev. Alpagut, Ş.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Odaman, S. (2007). *Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve Türkiye bağlamında şeker sektörünün analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Oluç, M. (1946). *Trakya ziraat ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İhtimiyat Enstitüsü Yayınları.
- Öztaş, N. vd. (2015). *Türkiye’de şeker sektörü: Üretim süreci ve çalışma ilişkileri (yönetsel, hukuki, sosyolojik ve ekonomik boyutlarıyla şeker sanayii araştırma projesi)*. Ankara: Şeker-İş Sendikası Yayını.
- Pankobirlik (2018a). *Pancar kooperatifleri ve Pankobirlik’in kuruluşu*. Erişim adresi http://www.pankobirlik.com.tr/AnaSayfa/Genel_Bilgi_ve_Tarihce
- Pankobirlik (2018b). *Pankobirlik’in şeker fabrikalarının özelleştirilmesiyle ilgili basın bildirisi*. Erişim adresi <http://www.pankobirlik.com.tr/AnaSayfa/Haber/39247>
- Şeker-İş (2011). *Şekerin geleceği*. Ankara: Şeker-İş Sendikası Yayını.
- Şeker-İş (2013). *İki teneke, tahta iskele ve kırık bir masadan yıkılmaz kaleye (Şeker-İş’in 50. yılına armağan)*. Ankara: Şeker-İş Sendikası Yayını.
- Şeker-İş (2014). *TÜRKŞEKER A.Ş. şeker fabrikalarının üretimin sürdürülebilirliği anlayışı çerçevesinde yeniden yapılandırılması*. Ankara: Şeker-İş Sendikası Yayını.
- Şeker-İş (2016). Şeker işçilerinden 2 saat fazla çalışma eylemi. *Şeker-İş Dergisi*, 131, 42-43.
- Şeker-İş (2017). *Pancar tarımı, şeker sektörü ve nişasta bazlı şekerler (NBS) gerçeği*. Şeker-İş Sendikası Yayını.
- Tanoğlu, A. (1942). *Ziraat hayatı cilt 1: Ziraat tarihine bir bakış ve orta iklim memleketlerinde ziraat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Taşpınar, T. (2014). Şeker, Türkiye’nin kalkınmasına stratejik ürün olarak hizmet etmelidir. *Şekerin geleceği III: Uluslararası Şeker Sempozyumu* içinde (31-36. ss.). Ankara: Şeker-İş Sendikası Yayını.
- Tekeli, S. T. (1964). *Şeker sanayiinin millet iktisadımızdaki yeri ve önemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Tosun, F. ve Arslan, S. (2016). 4634 sayılı şeker kanunu sonrasında Türkiye şeker sanayinde meydana gelen gelişmeler. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 328-333.
- Türkşeker (2020). *Sektör raporu 2019*. Erişim adresi https://www.turkseker.gov.tr/data/dokumanlar/2019_Sektor_Raporu.pdf
- Ünal, B. (2008). Türkiye şeker sektöründe özelleştirme sürecinde örgütsel sapmalar. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(1), 3-11.

GÖRÜŞMELER

- Görüşmeci 1, Burdur Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi, 16.08.2018
- Görüşmeci 2, Burdur-İsparta Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi, 16.08.2018
- Görüşmeci 3, Burdur Şeker Fabrikası (İşçi I), 04.12.2018
- Görüşmeci 4, Burdur Şeker Fabrikası (İşçi II), 04.12.2018
- Görüşmeci 5, Burdur Şeker Fabrikası (İşçi III), 04.12.2018
- Görüşmeci 6, Isparta-Atabey (Pancar Ekicisi I), 07.12.2018
- Görüşmeci 7, Isparta-Atabey (Pancar Ekicisi II), 07.12.2018
- Görüşmeci 8, Şeker-İş Genel Merkezi Temsilcisi (Ankara), 15.10.2018
- Görüşmeci 9, Pankobirlik Genel Merkezi Temsilcisi (Ankara), 20.09.2018
- Görüşmeci 10, Dinar Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi, 04.12.2018
- Görüşmeci 11, Uşak Şeker-İş Sendikası İl Temsilcisi, 06.12.2018
- Görüşmeci 12, Uşak Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi, 06.12.2018
- Görüşmeci 13, Afyon Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi, 06.12.2018
- Görüşmeci 14, Afyon Şeker Fabrikası (İşçi I), 06.12.2018
- Görüşmeci 15, Afyon Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi, 06.12.2018
- Görüşmeci 16, Ilgın Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi ve Akşehir-Ilgın Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi, 10.12.2018
- Görüşmeci 17, Konya Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi, 11.12.2018
- Görüşmeci 18, Eskişehir Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi, 13.12.2018
- Görüşmeci 19, Eskişehir Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi, 14.12.2018
- Görüşmeci 20, Kütahya Şeker-İş Sendikası Şube Temsilcisi, 14.12.2018
- Görüşmeci 21, Kütahya Pancar Ekicileri Kooperatifi Temsilcisi, 13.12.2018